

ХУРШИД ДУСТМУҲАММАД

«SHARQ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2011

www.ziyouz.com kutubxonasi

Қиссалар

Чаёнгул
ёхуд қуйиқишлоқча
қотиллик

Биринчи тафтиш

*Ч*аман момонинг хонадонида юз берган мудҳиш фожиа бир кунда қуйиқишлоқликларнинг оғзига тушди!.. Овлоқ қишлоқнинг овлоқ кўчаларидан биридаги кўримсиз хонадонда фақирона кун кечираётган – ота бу дунё ташвишлари-ю, дахмазаларидан аллақачон қутулиб кетган, икки кизу бир ўғилга ҳам оталик, ҳам оналикни адо этиб, олтмишни амаллаб ошган кампирга бутун бошли қишлоқ аҳли ачинишининг ўзиёк, хусусан, ҳозирги давр учун фавқулодда воқеа эди!.. Башарти, одамлар ачинмаганида, момонинг вайрона юраги фарзанд доғига дош беролмаслиги тайин эди, бироқ яқин-йироқдагиларнинг ҳамдардлиги нечоғлик далда бермасин, момо ўз кулфати билан яккама-якка қолди. Кампирнинг жони бамисоли қилга илашгандай омонат, баногоҳ шу омонат жонига ишониб, тақдир билан орани очди қилишга тушиб кетганини ўзи ҳам сезмай қоларди.

Ёруғ дунёда шунча йил яшаб бирон дафъа тақдирга тил теккизмаган кампирнинг энди тақдири азал олдида ҳеч қандай тили қисиклик жойи қолмагандай, дафъатан бошига не кунларни солмаган тақдирни қарғаб кетади, қарғай-қарғай ҳолдан тойгач, алламаҳалгача парижонхаёл – савдойисийрат бўлиб ўтиради, хуши жойига кела бошлагач, шум тақдир яна эшикдан пусиб кириб келаётганини кўргандай чўчиб тушар – чўчиш ҳам гапми! – тўкмоғини ҳаволатган тақдирнинг пойига бош қўйганича, «Жонимда жон қолмади-и!.. Мен худога не ёмонлик қилли-им?!» дея тавба-тазарруга ўтади, обдан йиғлаб-сиқтагач, кўзида ёш қуриб яна сарсонхаёл бўлиб ўтираверади...

Қишлоқда одам зоти қуриб кетмагани шунда билинди – Чаман момога астойдил ачинадиганлар оз эмас, фақат уларнинг кўпчилиги барча гуноҳу айбни

мактабга ағдарди: «Агар мактаб ўқувчиларни далага обчиқмаганида шу фалокат юз бермас эди!..»

Одамзоднинг табиати шундай – гунохнинг бир чек-касини кимнингдир гарданига илдириб олса бас, ўша захоти хотиржам тортади – гўё шу янглиғ жиноятлар қайтиб юз бермайдигандек туюлади... Бўлмаса, эл-юртни авом десак, муаллим халқини нима жин урди?.. Улар ҳам Гулшоднинг фожиасидан кам қайғурмадилар – аламнинг зўридан шекилли, бутун мактаб жамоаси маломат тошини Эшниеъ муаллимнинг бошига ёғдирди-ю, кутулди: нима эмиш, Эшниеъ муаллим синф ўқувчиларини сафга териб, ўзи бош бўлиб далага бошлаб борганида олам гулистон – Куйиқишлоқ осуда, ҳаёти фаровон давом этаверарди эмиш... Йил мобайнида Эшниеъ муаллимнинг қулоғи тинчимаётганининг – ўзи мажлисдан олиб мажлисга, муҳокамадан олиб муҳокамага солинаётганининг боиси ҳам шу.

Эшниеъ муаллим умр бўйи яшаган кишлоғидан кўнгли совиб, уч-тўрт қайтим ҳайё-хуйт деганча боши оққан ёқларга равона бўлиш тадоригини кўрди, бироқ фалокатнинг авра-астари тит-пит қилиб кўрилса унда нима гуноҳ?!

Борди-ю, Эшниеъ муаллим «Дафтар-китобларингни уйлариингга ташлаб далага чиқинлар», демаганида, Куйиқишлоқда шу машъум ҳодиса юз бермасмиди? «Йўқ, юз бермас эди», деб мутлақ ҳукм чиқарилса калтакнинг каттаси Эшниеънинг бошида синади – айбдор жазосини олади, тамом-вассалом!.. Аммо-лекин ҳақ-хуқуқдан нах урилса, Куйиқишлоқда мактаб очилиб ўқувчиларни дала юмушларига – ҳашарга қувиш удум бўлибдики, биров бировни етаклаб далага олиб борган эмас – «Далага чиқилсин!» деган фармони олийни эшитганда, ўғилдир-қиздир бари чопқиллаб йўлга тушаверган...

Демак, Эшниеъ муаллимни бош айбдорга чиқариш диёнатдан эмас. Бундай десак, нима, эркагу аёл куйиқишлоқликнинг суқи киргудай бокира қиз Гулшод бевақтдан-бевақт ўлиб кетаверади-ю, қотиллик сабаблари очилмай қолаверадими?..

Астойдил изланса топилмайдиган жиноятчи йўк. Юз берган ходисалар қадам-бақадам тафтиш қилинса, Гулшоднинг қотили ҳам муқаррар аниқланади. Фақат ана шунда жазо курсисида баногоҳ қотил суратидаги тақдири азал пайдо бўлса борми!.. Тақдирнинг жазосини ким беради?..

Ахир, кўнгил сўраб келганларнинг кексаю ёши Чаман кампирга тўтиқуш янглиғ бирдек тасалли берди: «Пешона экан, момо, тақдирдан қочиб қутулган банд борми?..» Бундай тасалли Чаман момонинг мажруҳ қалбини малҳамдай юмшатди, лекин алам азобидан дил ўртанганида, кампир шўрликнинг ноласи осмон юзини қаро қилди: «Қайси гуноҳларимга бунчалар азоб бердинг, худо?! Қай гуноҳларим учун тақдир мунча қакшатяпти?!»

Хуллас, Гулшод мактабдан сабоқдош кўшни дугоналари Орзи, Зухра билан қайтиб «Уй-уйимизга кириб чиқамизу далага бирга борамиз», деб аҳдлашаётган дамларда қора тақдир тўр тузоғини тўқишга киришган эди...

Келишувга биноан уйларига шошилиб қирган Гулшод Юқориқишлоққа тушган Гулгун опасининг равонда онаси билан ўтирганини кўриб қувониб кетди. Опаси билан соғиниб сўрашди – уни кучоғидан бўшатиб улгурмай, ичкари уйдан отилиб чиққан жияни Журъат холасининг елкасига ирғиди – Гулшод атайин ёнбошига йиқилди – жияни ўзининг зўравонлигидан қувониб, «Ур-ра, опачамни йикитдим!» дея қийқириб равонни бошига кўтарди. Шундагина Гулшод опасининг кўзи кизаринкираганини, ҳатто кипригига тортилган қора қалам рангининг кўз ёшидан хиёл чапланганини, бу ёқда онаси ҳам неварасининг шўхликларига хомуш термилиб, зўрма-зўраки жилмаяётганини пайқади. Пайқади-ю, сир бой бермади – турасолиб ичкари уйга кирди.

Кейинги пайтда опаси уйга икки-уч бор бемаврид келди, Гулшод Гулгуннинг йиғидан шишган кўзларини ҳар сафар кўрганида, «Эр-хотинлар нега уришади-я?» деб сира тасаввурига сиғдирилмас, «Одамлар тинч-тотув, ўйнаб-қулиб яшаса нима қиларкин-а!» деб беих-

тиёр ўзининг келажagini тасаввур қилар... хаёлларидан ўнғайсизланиб, ўй суролмай қолар эди.

Кийимини алмаштираётиб у яна шу тахлит ўйга толди – одатдагидек ўйи чала қолди – қушдай парвоз қилиб равонга чиқди, у ердан илдам ҳовлига тушаётиб, «Опа, кетиб қомайсиз-а? Мен помидор теримига бориб келаман», деди атайин овозини жаранглатиб. Гулгун йиғласа йиғларди-ю, бошқаларнинг ўзига ачинишига тоқат қилолмасди – ҳозир ҳам синглисининг кишибилмас ачинаётганини хушламай куруққина қилиб, «Узоқ ўтирмайман, кетаман», деди. Лоақал Гулгун шундай демаган тақдирда Гулшод кўчага югуриб чиқиб бешолти хонадон нарида уни кутаётган Орзи билан Зухрага, «Сизлар бораверинглар, мен ўзим етиб оламан», демас – аксинча, дугоналари ҳамроҳлигида далага жўнар эди.

Бундан чиқди, жавобгарлик риштасининг бир толаси Гулгунга бориб тақалпти, шундай эмасми?.. Агар у синглиси кўчадан қайтиб киргач, орадан бирмунча фурсат ўтказиб, «Бугун шетта ётиб қоламан Гулиш» демганида, эҳтимол, Гулшод ўша куни далага бормасди. Жилла курса, фурсатни чўзмай ётиб қолиш ниятини дарҳол айтганида ҳам синглиси ўша замони кўчага чиққан, ҳали олислашиб улгурмаган дугоналарига етиб олган бўлар эди.

Дарвоқе, Гулгун «шетта ётиб қолиши»ни айтишидан бурун орага бошқа суҳбат «суқилди», аввалига Гулшод атай пича овуниш ниятида келган опасини ташлаб кетолмади, шу боис «даладан қайтгунимча кетиб қолса улгурмайман», деган ўйда шўх мутойибалари билан унинг кўнглини овлашга тушди.

– Язнам дурустмилар, опа? – деб сўради у гул-гул ёниб, тегажаклик қилаётганини яширмай. Шу топда ҳазиллашаётган Гулшоднинг устомонлигидан ичида севинган Чаман момо кичик қизининг қуюқ, қалин қош-киприқларига, сутга чайилгандай оппоқ яноғи ва бўйнига суқланиб назар солиб, «Кўз тегмасин!» дея ўғринча ёқасига туфлади. Гулшод опасининг кўнглини овлашда давом этди: – Язнамга тенг келадиган йигит йўқ оламда!

Мақтовнинг қанчайин атай-ясамалиги сезилмасин, нима бўлганда ҳам олқиш эрига дахлдор эканидан Гулгуннинг андак чиройи очилди, очилди-ю, ичида, «Эр бўмай қора ер бўсин!» деб ёмон қарғанди.

– Сизникига бориб ётайми? – деб туйқус сўраб қолди Гулшод. – Эртага мактабга ўшатган келаман.

Помидор теримига отланган қиз тушмагур тунаш учун опасиникига боришни хаёлига келтирмаганди – у холда бу гап қаердан оғзига кела қолди? Наҳот, шу ҳам тақдир ўйини бўлса?.. Борди-ю, Гулгун эри билан жанжалини унутиб, «Гапинг-гап, юр, синглим, меникида бир кун тунаб кел» деганида борми, Гулшоднинг ёруф дунёдаги ризқи ҳали-вери қирқилмас эди. Бироқ!..

Тагин, ким билсин, эҳтимол, Гулгуннинг шартакилиги тутса, «Жон-жон дея олиб кетаман, Гулиш, тур, отлан», дейиши ҳеч гап эмасди, афсуски, Чаман момо тўнғичининг хаёл қатларида пишиб улгурмаган илтифотни кўз очирмай сўндирди:

– Қўй, Гулшод, азонлаб опангникидан мактабингга етиб келишинг осонмас. Мени хавотирга қўйма.

«Ўзим қадам босгим кемаётган уйга синглимни эргаштириб бораманми!» дея ичида қарғаниб ўтирган Гулгун шундан сўнгигина муддаосини ошқор қилди:

– Бугун шетта ётиб қоламан, Гулиш. Бор, помидорга боравур...

Гулшод кўчадан қайтиб кириб опасидан шу гапни эшитгунига қадар орадан хийла фурсат ўтган – дугоналари анча олислаб кетган эдилар.

Афсуски, шундай бўлди – Гулшод бирдан шошиб қолди – у онасининг, «Ҳой, секин югур!» деганига қарамай кўчага отилди – дугоналарига эртароқ етиш ниятида йўлнинг қисқасини – кўчанинг бошига етган жойида мактаб орқали эмас, балки яқинроқ – кўл ёқалаб ўтган ёлғизоёқ сўқмоқни танлади!..

Бу йўл Гулшоднинг йўлини эмас, умрини қисқартирди. Демак... наҳотки, маломат тошларидан бирини сўқмоқ йўлга отишга тўғри келса?.. Бу қанақаси?! Ажабким, Гулшоддан бўлак озмунча қиз-жувон ўтмаган бу

сўқмоқдан, лекин ҳеч кимни на жин, на шайтон йўлдан урган!.. Гулшод ҳам ўтиб кетаверар, унинг йўлини тўсиш ниятидаги кимса йўқ эди. Фақат... ҳа-я, қарангки, сабабчалардан яна бири хаёлдан фаромуш бўлибди: уйдан ҳовлиқиб чиққан Гулшод дарвозадан узоқлашмай челақ олишни унутганини эслаб изига қайтди – йўлакда қолган челақни билагига илди-ю, йўлга тушди...

Бундан чиқди, сабабчалардан бири челақ... аммо лекин қандай қилиб арзимас бир матоҳни инсон умрига зомин дея оламиз?! Гуноҳни буюмга ағдариш ибтидоий тафаккурга хос...

Хуллас, Гулшод кўлдан оҳиста сизиб оқиб чиқадиган ариқ ёқасига яқинлашганида, сувнинг беўхшов шалоқлаганини эшитди, шошаётгани боис «биронтаси кир чаяяпти», деб ўйлади – унга эътибор қилмай ариқ устига ташланган энсиз тахта кўприкка етганида, сув боягиндан қаттиқроқ шалоқлади – Гулшод чўчиб тушди ва чўчигани баробарида кўприкдан ўн беш одимлар оқим тарафда анқайиб кўксигача сувга ботиб турган Ашурни кўриб, ҳайронлигидан таққа тўхтади. Бу манзарага дафъатан кўзи тушганидан Ашур нима қилаётганига фаҳми етмади.

– Тез!.. Сатилди опке, Гулиш! – деб чақирди иккала кўлини сувга тикиб турган кўйи Ашур.

Гулшод кўприк ўртасида қакқайиб тураверди.

– Анқайма!.. Опке, деяпман, сатилди!.. Қочиб кетади, ҳозир!..

Сатҳи сокин оқаётган сув боягидан баттарроқ «зарда» қилиб чайқалди, буни кўрган Гулшод ҳеч нарсани ўйлаб кўрмай кўприкдан илдам ўтди-да, Ашурнинг тепасига югуриб борди.

– Мана, ол! – деди у овга ҳиссаси қўшилаётганидан завқи келиб. – Каттами?!

Дам ариқнинг ўртаси томон тисланаётган, дам оёғи ва қўллари исқанжасида типирчилаётган балиқни қирғоқ сари қисиб келишга уринаётган, шу боис Гулшод узатаётган пақирни олиш учун бирон кўлини бўшата олмаётган Ашур қизнинг саволига жавоб бермай худди синглисига зарда қилаётгандай бақирди:

– Тўхта!.. Ҳозир!.. Тўрдан чиқиб кетай деяпти!.. Айтган заҳотим узатасан. Тушундингми?! Мана, ҳозир!..

Ашурнинг ўлжани қўлга киритиш иштиёқи беихтиёр Гулшодга кўчган, энди у ҳам ҳамма нарсани унутган, бир оёғини тиззалаб чўнқайганича Ашурнинг амрини қутаётган эди.

– Тўрнинг чеккасидан тутасан! – деди Ашур бўғилиб.

Гулшод бўш қўлини тўрга чўзди, «Ма, ушла!» деб бақирди Ашур тўрни қизнинг қўлига етадиган жойгача тортишга уриниб. Шунда!..

Шунда Ашур боши узра энгашиб ўзи томон умтилаётган қизнинг ял-ял ёниб турган чехрасига кўзи тушдию, қаттиқ қалқиб кетди!.. Хаёли тутилажак баликка қочган Гулшоднинг кўзлари чақнаб, энгашиб турганидан бетига қон югуриб чиройига чирой кўшган, бу ҳам майли-я, Ашурни туйқус қалқитиб юборган жоду – қизнинг кўйлаги ёқаси остидан соддадиллик билан ўзини кўз-кўз қилиб турган оппоқ сийналари эди!..

Гулшод шўх йигитларнинг қитмирликларига ортикча эътибор қилмайдиган бўлган, ким қай ниятда гап ташлаётгани тугул, ҳатто назар солаётганини дарҳол пайқар, айниқса, кўзини беҳаёларча лўқ қилиб тикиладиганларга ўхшатиб жавоб қиларди. Афсуски, ҳозир у Ашурнинг не боисдан қалқиб кетганини пайқамади, пайқаса-да, буни балиқ илинжидаги ҳаяжонга йўйган бўларди қиз шўрлик.

Ашурнинг эса қувлиги тутди – у Гулшод тўрни тутолмай қўлини чўзиб, бутун вужуди билан боши узра умтилиб тураверишини, ўзи эса суксурдек қизнинг дурқун сийналарига беҳаёларча боғланган нигоҳини мудом узмасликка рози эди. Айни шу чоғ Гулшод кифтигача сувга ботган, юз-кўзига тинимсиз сув сачраётган йигитнинг чақчайган кўзларида шармсизлик ўти ловуллаётганини сизди – уни тоқ ургандай бўлди, бинобарин, қиз қад ростламоққа, ҳушини йиғиб ариқ ёқасидан қочмоққа тутинди, афсуски, бир нафас – лаҳзанинг бир неча улушичалик сония ҳаяллади, холос... Гулшод жуда кўп боқира қизларнинг, саноксиз аёлларнинг ҳалокат ёқасидан

тортиб олиб халос этадиган ёхуд тақдирнинг сержафо жинкўчаларига адаштириб кетадиган лаҳзаларга рўпара келди ва айни шу сонияда унинг тақдир посангиси ўнгламас бўлиб оғиб кетди! Ашур, «Сатилди қўйвор!» деб унинг қўлидан тортиди ёхуд қўлидан тортиб сўнг, «Сатилди қўйвор!» дедими – буни Гулшод англамади – у муккасидан кетиб сувга кулаётганини пайқади-ю, азбаройи кўркқанидан кўзлари кинидан чиқиб кетгудай олайиб, жон аччиғида, «Ашур, ушла!» деб бақириб юборди.

Ашур икки қўллаб Гулшоднинг елкаларидан тутди. «Кўркма, бу ер саёз!» деди у кизни тинчлантириш учун, бироқ бўғзигача сувга ботган Гулшод ўзини тамом йўқотган, оёқ-қўлларини тинимсиз типирчилатиб баттар талвасага тушаётган эди.

– Жим тур, Гулшод!..

Ашур шундай деб беихтиёр кизни кучоғига олди – бундан бўлак иложи ҳам йўқ эди! – уни суриб кирғоқ томон яқинлаштирди. Шунда сув сатҳи йигитнинг кўксидан пастроққа тушди, кизнинг эса чўғдай қизил қўйлагини баданига чиппа ёпиштириб, шундайига ҳам туртиб чиққан кўкракларини янаям бўрттириб намоян қилди. Ашур бояги суқланиб қарашини унутгандай эди, лекин тинчлантириш ниятида у Гулшодни кучоғига олганида, кизнинг кўкси баданига тегиб эзилиб ундаги ёввойи хавасларни уйғотиб юборди. Бу етмагандай Гулшод ҳамон йигитнинг бўйнига чирмашган қўлларини қўйиб юбормаган, бундай ҳолат бўлак хавотирлардан холи Ашурнинг хирсига ўт қўйиб улгурган... тўрға илинай деган балиқ куни битмагани севинчисига тириклик илоҳаси шаънига ҳамду санолар айтиб, сувни қаттиқ шалоплатганича ғойиб бўлган эди.

Кимсасиз қўл ёқасида, тағин ариқ тўла сув ичида Гулшоддек парисурат киз билан нафаслари туташиб туриш Ашурнинг етти ухлаб тушига кирмаган, лекин бутун қуйиқишлоқликлар назарида кўзга яқин, ёввойи кабутардай ўйноқи киз типирчилаб бўйнига осилиб, вужудини вужудига пайванд этади-ю, қандоқ қилиб Ашур ақлини йиғади, Гулшоднинг елкасидан, белидан кучиб,

уни бағрига босишдан ўзини тиймоқ учун қаердан кувват топади?! Ҳар қалай, санокли сонияларда Гулшод тасодифнинг, Ашур эса хирснинг қурбонига айланаётган эди... Шу пайт Гулшод бирдан кафтларини Ашурнинг кўксига тираб йигитнинг бағридан юлқиниб чиқди, кўзлари косасидан отилгудай олайди ва:

– Кўй-йворр!.. – деб ўзини орқага олди-ю, оёғи тойиб кетди, «Вой!» деганча ўзини ўнглолмай қолди, Ашур кизнинг билакларидан тутиб, кўтарди. Кўтардигина эмас, Гулшодни кучоғига тортганича, унинг лабларига лабини босди. Гулшод тахликанинг зўридан дафъатан қандай ҳодиса юз бераётганини англамади, аввалига ғарқ бўлиш даҳшатидан чўчиб, «Ушла!» деганини унутиб Ашурнинг башарасидаги хирс даҳшатини кўриб қолди ва яна, «Кўйиб юбор!» деб қичқирди. Бироқ бу кўшалок даҳшатга бас келиш учун, уларга қаршилиқ кўрсатиш учун Гулшод лоақал бир карра нафас ростлаши, қандай бўлмасин қирғоққа чиқиб олиши шарт эди. Афсуски...

– Оёғим тўрга илинди!.. – деб юборди у зорланиб.

Энди Гулшоднинг ҳар бир ўтинчи, ҳаракати уни баттар Ашурнинг домига илинтира бошлади. Унинг илтижо ва ялинчоқ овозда зорланиши ҳам ўзининг зиёнига бўлди – Ашур ҳимоясиз қизнинг елкасини, белини, болдирларини пайпаслай-пайпаслай энгашди – қўли тўрга етмай яна «келган йўли» бўйлаб изига қайтди. «Оёғимнинг учида!» деб ҳайқирди Гулшод жонҳолатда – у шундай деди-ю, Ашурнинг тинмай, «Ту-лиш!.. Гулиш!..» дея ҳансираётганини, ўзининг баданига чиппа ёпишган кўйлаги устидан очофатларча ўпиб-эзғилаётганини кўрди...

...Номаҳрам эркак ва аёл, йигит ва киз ёлғиз қолган жойда учинчи жондор – шайтон яширинган бўлади... Ҳозир Ашур шайтон измига тушган ва лаҳза сайин кутираётган, Гулшод эса шайтон кучига куч кўшаётган йигитга ғайришуурий ҳаракатлар билан қаршилиқ кўрсатаётган, аммо лекин унинг уринишлари ўзи кутганига зид ўлароқ Ашурнинг жунбишини баттар кўзғатаётган, киз шўрлик йигитни одамийликдан олиб ҳайвонийлик мақомига солаётган ёввойи майл олдида жуда-жуда заиф ва ожиз эди...

Гулгун эри билан муроса қилолмаса, беш йил бирга яшаётганига қарамай қайнонаси билан тил топиша ол-маса Гулшод гуноҳкор эмас!.. Туғилиб ўсган уйдан келинлик либосида хайрлашган киз ота-она ҳузурида энди меҳмон. Унинг бир севинчи ота-она учун ўн севинч, ўн қайғуси – юз қайғу!..

Чаман момо Гулгунга насихат қилавериб бисотида гап қолмади.

– Ўзинг тезсан, кизим, – деди момо шу куни ҳам хуноблигини яширмай. – Тилингни мулойим қил. «Йўқ» деган оғиз ўлгурни «хўп»га ўргатиш мунча малол кел-маса!.. Болангни ўйла, бизни ўйла – қишлоқда ким деган одам бўламиз!..

Чаман момонинг яна бир топиб олган дашноми – «тош келса – кемир, сув келса – симир!» Шундай деб кампир ялинди, дашномлар берди, бироқ кизи...

– Эримникига бормасам, онамникига сиғмасам, бош олиб кетаман! – деди.

– Гапингни ел учирсин, Гул! Жинни бўллингми? Қорнимга сиққан, уйимга сиғмайсанми, болам?! Фақат... синглингни ўйласанг девдим... Ҳалитдан оғиз солаяпти одамлар...

– Гулиш эрга тегишини кутсам у ёқдан ўлигимни опкеласиз, она!

Чаман момо нимадир демокчи эди, гапиролмай гўлдиради-қўйди. Гулгун онасини юпантириш ниятидан ўша заҳоти мулойимлашди:

– Гулиш кўзга яқин киз, харидори кўп, унга зиёним тегмайди...

Гулгун бу гапни астойдил айтди, бироқ у синглисининг бахтигагина эмас, умрига зомин бўлиб улгурганидан беҳабар эди... Йўқ, Гулшод ҳали ҳаёт эди, шундай эса-да, тўнғичининг қайсарлигидан жони тилка-пора бўлаётган Чаман момо илкис чўчиб тушди. Гулгун аввалига, «Бош олиб кетаман» деганида бамисоли момонинг кўксига ўқ қадалди, сўнгра кизи, «Эримникидан ўлигимни опкеласиз, она», деди – шунда момонинг кўксига қадалган ўқ унинг юрагини юлиб ўтди гўё – шунда Чаман момо сапчиб тушди – гапиролмади, базўр гўдранди. Унинг азоб-

ланаётганини кўрган Гулгуннинг ичи ачишди ва она-сини юпантиришга ўтди. Лекин Гулгуннинг, «Гулиш кўзга яқин қиз» деб бошлаган гапи кампирнинг кулоғига кирмади – Чаман момо устма-уст ўқ теккан одамдай кетма-кет қалқиб кетди – кўксининг аллақаерида туғилган кўркув зумда бутун вужудига ёйилди, шунга қарамай кампир тишини тишига қўйди – кўркувнинг зўридан кулоғига фарёд садоси чалингандай бўлди. Момонинг кўз ўнги қоронғилашди, оиласини эмас – оламини бузаман деб турган баттол қизини ниятидан қайтармоқ учун қувватини жамлаб, «Юрагимга санчиқ тураяпти», дея шивирлади. Шивирлаб улгурмай рўпарасида ўтирган Гулгуннинг сурати хиралашиб, кампирнинг кўз ўнгида Гулшод пайдо бўлди.

– Гулиш... Гулишни... – деди момо ранги қув ўчиб.

– Гулиш қизингизу, мен бегонаманми! – дея тутақиб жеркиди Гулгун.

Момонинг гезарган лаблари пир-пир учди-ю, гапиролмади, боши чайқалди, йиқилмаслик учун кўзларини чирт юмиб олди – Гулгуннинг пўписаси кампирнинг кулоғига кирмади, у қаердандир пайдо бўлган кўринмас бир куч турткисида ёшига номуносиб шиддат билан сапчиб қад ростлади.

...тор тахта кўприкдан ўтаётган жойида «Она!» деб дод солди Гулшод, лекин овози бўғиқ эди, қиз кўприкдан ўтгач, югуриб бораётиб орқасига ўгирилди – Ашур кўприк томон яқинлашаётганини кўрдию, қаттиқ қоқилди – юз тубан йиқилаётиб «Онажон!» дея фарёд чекиб юборди.

– Юрагим!.. Юрагим отилай деёпти!..

Чаман момо шундай деб кўксини ғижимлади.

Гулшод қалқиб оёққа турди, югурди – яна қоқилди, лекин йиқилмади, нукул, «Она!.. Она-а!» деганча нафаси бўғзига тикилиб – йиғлаб, сарпойчанг, уст-боши жикқа ҳўл алпозда уйи томон югураверди.

– Сиз «юрагим» деб кўрқитасиз, мен ўшатта ўлиб кетавурайми?!

– Жим!.. Дамингни ўчир...

Кампирнинг яна нафаси ичига тушиб кетди, азбаройи кўзлари олайганидан ковокларини қоплаган тарам-тарам ажинлар кўринмай қолди, нафаси қисиб ҳиқилдоғини икки қўллаб чангаллади, онасини сира бундай аҳволда кўрмаган Гулгун сапчиб турди-да, момонинг тепасига югуриб келди.

...Гулшод ҳам тўхтамай югураверди – унинг назарида уйига қанчалик тезроқ етиб келса, воқеани нечоғлик ҳаялламай онасига етказса, ичига кириб олган, юракларини тилка-пора қилаётган ваҳмдан шунчайин тезроқ халос бўладигандай эди. У ҳамон тинимсиз, «Она! Она!» дер, лекин бу сўзлар ўзига-да эшитилмас, овози чиқмаганидан ичига сингиб кетаётган эди.

– Худо урди, Гул! – Чаман момо шундай деб ўрнидан ирғиб турмоқчи эди ёнбошига оғиб кетди, инграганича ўтириб қолди. Гулгун онасининг қўлларига ёпишди, «Сув опке!» деб ўғлига қаради, Журъат ҳеч нарсани тушунмай кўрқув аралаш анграйиб тураверди. Гулгун онасини юпантириш учун оғиз очиб улгурмаган ҳам эдики, дарвозанинг кичик тавақаси қаттиқ тарақлаб очилди, момо, «Вой, шўрим-м!» деди-ю, силтаниб Гулгуннинг қўлидан чиқиб кавушандоз томон югурди. Шу пайт ҳовлига отилиб кирган Гулшод зина пойига етмай қоқилдими-мажолсизланиб ўзини ташлаб юбордими – афт-башараси билан ерга юзтубан йиқилди-ю, ўкраб ерни муштлай кетди. Гулшоднинг тепасига биринчи бўлиб Чаман момо етиб келди.

– Ҳай, Гулшод, нима бўлли?! Ҳа-ай-й!..

Онасининг изидан сакраб тушган Гулгун синглисининг қўлидан тортиб турғизмоқчи бўлди.

– Вой, кўйлагинг жикка-ку, сувга тушиб кетдингми, Гулиш?!

Гулшод жавоб бермади – оёқларини тапиллатиб, депсиниб ерда тўлганиб юмалайверди – юз-кўзини берки-тиб хўнграб-хўнграб гапирди:

– Мен хоҳламадим!.. Мен хоҳламадим!.. Она!.. Мен ўллим! Шарманда бўллим, онажон!

У бўғилиб ўкчиди, бошини кўтариб бирдан чўккалади, эси оғиб қолган одамдай эмаклаб келди-да, она-

сининг оёғига юзини кўйиб, ўпиб-тишлаб ялиниб-ёл-бора кетди.

– Нима бўлли, Гулиш?.. Айт, қизи-имм! – деб кўрққанидан йиғлаб юборди Чаман момо. – Ўлиб қоламан, ҳозир Гулшод, а-айт!

Гулшод ерда юмалайверганидан устидаги жикқа хўл сидирға қизил сатин кўйлаги лойга беланган – тимқора, узун, йўғон сочи тўзғиб, ер билан битта бўлиб тўлганарди.

– Нима қиллим энди, она?! Нима қилай, айтинглар! Тезроқ айтинг, она!.. Гулгун... опа!.. Айт-тинг-г!

Гулшод чўк тушиб, бетини тиззасига босганича баттар ўкирди.

– Қаерга борақоллинг, яшшамагур!.. Қай гўрдан бўкиб келяпсан?!

Зина тепасига чикиб туриб қолган Журъат бўлаётган ҳодисаларни тушунмай, кўрққанидан чинқириб юборди. Момоси ҳам, онаси ҳам болага қайрилиб қарамади. Гулшод кафтларини бетидан олмай бояги-бояги талвасада айтадиганини айтди:

– Ашур!.. Ашур йўлимни тўсди!.. Кўл бўйида!.. Ука-симинан!..

...Айни баҳор палласи зағчалар «бозори» қизийди. Етти иқлимдан гала-гала учиб келган кушлар чуғур-чуғурида танишув, синашув айёми авж олади. Синашта нар-модалар йил ошиб... келгуси баҳор айёмидагина оила қурадилар – жуфти ҳалоллар янги ошиёнлари сари парвоз этадилар...

Ашур зағча эмас – тўқайда мол боқиш-у, пахтазорда чанг ютишдан бўлак ташвиши бўлмаган овлоқ Қуйиқишлоқнинг жайдари ёшларидан бири, шунга қарамай у кўл ёқасига дуч келган қизнинг йўлини тўс-моқ ниятида келмаганди...

У алмисокдан қолган шайтонаравасини созлаётган эди, узун равоннинг бир чеккасида хонтахтага кўксини босиб дафтар тўлдирётган отаси тўсатдан, «Ашур, таназадан хабар ол, узоқлашиб кетмасин», деди. Ашур

«хўп, ҳозир» деди-ю, нигоҳи билан укасини излаб дарвозахона биқинидаги уй томон кўз ташлади.

Айни чоғда унинг кўчага чиқишини тақдир истамаган эди аслида. Шу боис у ўша уйчадан чиқиб қолган укасига, «Акбар, таначани топ-да, тезда қайтариб кел», дея уни шоширди. Акбар акасининг гапини икки қилмади – у ҳаялламай кўчага чиқиб кетди.

Вассалом, олам гулистон – ҳозироқ танача топилади, Ашур ўз юмуши билан банд, ортиқча гап-сўз йўқ. Афсуски, тасодиф Ашурнинг ўзинигина эмас, балки унга кўшиб, унинг тақдирини ҳам ўйната бошлади – ҳар куни зумда топиладиган таначадан бу сафар дарак бўлавермади – кўчага чиқиб бадар кетган Акбар аллазамон дарвозадан сўппайиб кирди-да, «Танача йўқ, ака!» деди шанғиллаб. Адҳам муаллимнинг феъли айниброк турган эканми, аламини тўнғичидан олди:

– Ўзинг қараб келсанг бир жойинг камайиб қоладими? Ё, мен ўзим борайми?!

Тамом! Ашур тасодифнинг чангагига илинди – у гўё ўз ҳаётини кўра-била туриб чилпарчин қилмоққа ҳозир у нозирдек, отасининг жеркишига жавобан кўчага отилди.

– Сен бу томонни қара, – деди у изидан эргашган укасига. – Мен кўл томон бораман...

«Бу томон»га ўзи бориб, кўл томонга укасини жўнатса шунинг ўзиёқ уни шум тақдир чангалидан халос этар эди. Йўқ, тасодиф қора ниятли қисматнинг беминанат хизматчисига айланган – ҳеч нарсадан беҳабар Ашурнинг тумшуғидан ип ўтказиб, уни чоҳ сари эргаштириб бораётган – ҳали мустақил ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотмаган бола тақдирнинг жодуланган тўрига илинмоқ учун йўл олганини ҳаёлига ҳам келтирмаганди. Ҳатто у кўл ёқасидаги чимли дўнгликларни кўздан кечириб танача йўқлигига иқроп бўлгач, тасодиф тўрларига илинишдан қутулишига яна бир бор имкониёт туғилган – изига қайтаётган, ҳатто шайтонаравасини ғичирлатиб энсиз тахта кўприк ёнидан ўтган ҳам эдики, кўлдан чиқиб қишлоқ сари оқадиган ариқ суви беўхшов шалоқлади. Ашур велосипеддан ирғиб тушди. Сув

шалоплаган жойни мўлжаллаб пусиб боргунича йўл-йўлакай шимини ечди, шунда кирғоққа туташ қамишзор каттиқ шитирлади, сув шалоплади – шунинг орасида каттагина балиқнинг думи кўриниб, Ашурнинг кўзи ўйнаб кетди – у кўйлагини ечиб улоқтирганича шайтон аравасининг орқа ўриндиғига чирмалган тўрхалтани олиб, ўзини сувга ташлади.

Фожа юз бермаслиги учун ҳамон имконият бор, лоақал, Ашур икки-уч дафъа уриниб балиқни тўрга илин-тирган тақдирда ҳам, у Гулшоднинг кўмагига муҳтож бўлмасди. Аксига олди. Афсуски, шу дақиқаларда жуда кўп ҳодисалар аксига олди: «Гулшодлар синфининг помидор теримига бориши – Гулгун боласини етаклаб, бўғчасини қўлтиклаб онасиникига келиши – опаси тўфайли Гулшод дугоналаридан айрилиб ёлғиз қолиши – таначанинг ғойиб бўлиши – Акбар уни топиб келмагани – отаси Ашурга зарда қилгани – Ашур кўл ёқасидан узоқлашай деганда, қамишзорга қисилган балиқни кўриб қолиши – айна шу пайт Гулшоднинг челак кўтариб ўтиши... бир-бирига мутлақо дахлсиз тасодифлар боғлана-боғлана фожа занжирини ҳосил қилгани шумикан?.. Лоақал кўлнинг бўтқасимон сувидан жон халписида ўзини ариқ оқимиغا урган карахт балиқнинг қамишлар орасига қисилиб қолиши шу сонияга тўғри келмаганида, илинган тақдирида ҳам у, жилла курса, Ашур велосипедида зув этиб ўтиб кетгунича сувни шалоплатмай турганида ҳам зўравонлик, зўравонликдан сўнг бебурдлик, бебурдликдан сўнг ўз жонига қасд қилиш, ундан сўнг эса ҳақсизлик, хўрлик ва яна... шуларнинг ҳеч бири юз бермаслиги мумкин эди-ку!..

Саноксиз тасодифлар занжир ҳалқалари янглиғ туташгани тақдир деб аталар эҳтимол? Наҳотки, одам бундайин аянчли ва арзимас тасодиф ҳалқаларини узиб ташлашга – уларнинг занжир ҳосил этишига қаршилиқ кўрсатолмаса? Борди-ю, тасодифлар туташган жойда кимнингдир паймонаси тўладиган бўлса, лоақал энг сўнгги лаҳзада, дейлик, Ашур ўзидаги йирткич майлни жиловлай ологанида ҳам олам нурафшон эди-ку!

Афсус, Куйқишлоқ кўчаларини чангитиб ўсган бўз йигит қизларнинг ҳар қандай эс-хушли эркакни ақлдан оздирувчи мафтункор жозибаси олдида ожизлик қилиши ҳам жуда-жуда табиий эди... Эسخонаси чикқанидан кўзларининг пахтаси ўйнаб кетган, «қалт-қалт» қалтираётганидан йиқилиб қолай деяётган Акбарнинг етовидида ҳодиса юз берган жойга етиб келган отасини кўрган Ашур ғайришуурий тахликада ўрнидан турди-да, кўйлагини киймоққа тутинди – тинимсиз атрофга аланглайверганидан, кўллари қалтираётганидан кўйлак енгини тополмади ва энсиз кўприк томон тисланди.

– Тўхта!..

Ашур тўхтади, тўхтади-ю, отасининг авзоини кўриб, ихтиёрсиз яна қочишга шайланди – ўзига бўйсунмаётган оёқлари кўприкка етганида, отаси бу сафар бўғилиб бақирди:

– Тўхта, деяпман!..

Ашур ўзини тўхтата олмади – ортига аланглай-аланглай қочаверди – қадами унмади – кўприкка базўр етганида, энди қанча югурмасин, ундан ўтиб кетолмаётганига ҳайрон бўлди – ҳайронликка кўркув кўшилди – ҳарчанд чиранмасин кўприкнинг ўртасига етганди чоғи аёл кишининг жонни ўртагувчи чинқириғидан кулоғи том битай деди. У аланглаб чинқирик эгасини топиб улгурмаган ҳам эдики, кимдир афтига чанг солди – Ашур кўллари билан юз-кўзини паналашга уринаётиб кўприк устига ағанади.

– Тўхта, ҳ-хой, тепма! – жон аччиғида ёлбора кетди Адҳам муаллим. Унга сояма-соя эргашиб келаётган Акбар ўзини четга олиб, овозини чиқармай йиғлаб юборди.

Ашурнинг назарида оч биқинига отаси тепаётгандай эди, сўнг отаси аксинча қандайдир аёл кишини тепкилашдан тўхтатишга уриниб, ялиниб-ёлбораётганини кўрди. Шундан сўнггина боши узра айланишаётган гап-сўзларни англай бошлади – отаси тинмай, «Тўхта, Гулгун, бунинг адабини ўзим бераман, тўхта!» деб қўймас, ора-чора бошини муҳофаза қилиб олган ўғлининг қўлибилаги аралаш устма-уст шапати тортиб юборар эди. Шу

пайт Чаман момонинг ҳарсиллаш ва ингроқ аралаш овози эшитилди.

– Қани, зўравон?.. Қизимга чанг солган нокас қани?! Қизимди номуси... Номус ургурр!.. Қани-и?!

Момо кўприкка етиб келди-ю, икки кўллаб суянчиққа ташланганича ҳолдан кетди. Чўккалаб қолди – турди – ғазаб ва кўрқув аралаш гезариб-ирганиб Ашурнинг тепасига яқинлашди. Жанжалнинг улғайиши хавфини сезган Адҳам муаллим баттар таҳликага тушди.

– Жимларинг! Жим! – деди паст овозда дағдаға қилиб. Чаман момо билан Гулгун муаллимга бакрайдилар. Кўприкдан хийла нарида тўхтаган Гулшод ҳозирок мушқули енгиллашадигандек илтижо ва умид тўла ёшли кўзлари билан кўприк устида турганларга мўлтиради – ҳодиса юз берган жойда – дарахт панасига яширинган Акбарнинг бу томонга кўркиб-жавдираб мўралаши кўриниб турарди. Адҳам муаллим овозини мулойимлаштириб момога қаради: – Чаман опа, сабр қилайлик. Тўхтанглар, Гулгун!.. Нима гаплигини билайлик, ҳозирок тинчитамиз, чорасини топамиз!..

Чаман момонинг товуши чикмай, қути ўчиб гезарган серажин юзларидан кўз ёшлари қуйилди. Ҳамон қаддини кўтаролмай ер искаб ўтирган Ашур гўё гуноҳини ювиш чораси бор-у, уни отаси эплайдигандай умидвор бошини кўтарди.

– Чораси ўлси-ин, Адҳамбой!.. Чораси топилмай қирилси-ин! – дея бўзлаб юборди Чаман момо.

– Бу ёққа ўтинглар, Гулгун, синглингни чақир. Чаман опа, юринг, кўприкда турмайлик, – деди аёлларни тинчлаштиришга уриниб муаллим.

– Қизимда қасдинг бормиди... Менда қасдинг бормиди?! – ингранди кампир Ашурга қарамай. – Чорасини қайтган топасан, Адҳамбой?!

– Шетта туриб юртга шарманда бўлсак яхшими?! – товушини бир парда кўтарди Адҳам муаллим. – Ҳаммамиз иснодга қоламиз!.. Тушунинг, опа!

Чаман момо кўркиб кетди – назарида кўприк тепасига чиқиб олиб бутун қуйиқишлоқликлар кўз ўнгида

шармандаи шармисор бўлаётгандай ичи ўртанди – гап-сўзсиз Адҳам муаллим кўрсатган томонга юрди.

– Сен, қизим... Нима гап?..

Муаллим чўччайган лаблари титраб, кўзлари олмакесак териб, гапини тополмай дудуқланди ва тўсатдан эслагандай ортига ўгирилиб ҳамон кўприкдан кетини узолмай ўтирган ўғлига ўшқирди:

– Бери кел, кучук!..

Ашур базўр ўрнидан жилди – қўллари жонсиздек шалвиллаб икки ёнига осилиб қолган – ўзи сувга бўккан мушукдай судралиб уч одим ташлади, Гулгуннинг чийилдоқ овозини эшитди-ю, гарданига қиличнинг кескири дами тушгандай бўлди.

– Мелисага хабар қиламан!.. Итнинг кунини соламан!.. Кўрсатиб қўяман!..

Ашурнинг тиззалари букилиб, ўзи кўприкнинг чеккасига ўтириб қолди, бу аҳволни кўрган муаллим худди кўз ўнгида ўғлининг калласи кундага қўйилаётгандай жони ҳалқумига тикилди – юз гезариб-юз бўзарди – у боядан бери шу гапдан кўрқаётган эди...

– Ҳ-хой, Гул!.. Ҳ-хай, ундай дема...

Адҳам муаллим тилдан қолди, у яна нимадир демоққа уринган эди, ичига қамалиб олган ёт бир қўл бўғзига келган сўзларни қайтариб, орқага тортаётгандай бўлди.

– Менда қасдинг бормиди, Адҳамбой!.. Мени ўлдирса майли эди, ўғлинг, Адҳам...

Гулгун онасига, сўнг ҳануз елкалари титраб-қакшаб, дийдираб ерда ўтирган синглисига қараб, манзарани кузатишга бардоши етмади, қўлларини мушт қилиб тугганича Ашурнинг тепасига югуриб борди-да, гардани аралаш унга мушт туширди – Ашурнинг жон асари сезилмаётган танаси шилқ этиб узала тушди, Адҳам муаллим «Ҳой-ҳой»лаб кўприк томон қадам босди-ю, тўхтади.

– Тўхтатинг, момо, Гулгунни қайтаринг! Баримиз шарманда бўламиз! Тўхтатинг, деяпман!.. – Хавотирга тушиб ёлборди муаллим.

– Хотинсирадингми, ит! Сўтак!.. Юлиб қўлингга тутқазаман, ҳайвон!..

Гулгун шундай деб Ашурни устма-уст тепкилади, кейин, «Хўш, сен нима демокчисан!» дегундай важоҳатда муаллимга хезланди. Адҳам муаллим Гулгуннинг авзо-йини кўриб капалаги учди.

– Мени теп, ке, Гулгун, мени муштла!

Шу гапдан Гулгуннинг ғазаби қирқилди, буни дарҳол пайқаганига қарамай, муаллим ҳар эҳтимолга қарши кампирга илтижо қилди:

– Иккала оиланинг шармандаси чиқмасин, она!.. Қишлоқда бош кўтаролмай қоламиз!..

Айтилаётган гапларга бети чидамай, юз-кўзини рўмоли билан паналаб олган Чаман момо муаллимнинг бу гапидан саросимага тушди, шошиб юзини очиб, ёш тўла кўзлари олайиб Гулшодга, Адҳам муаллимга, сўнг, «Сен нима дейсан?» деган савол назари билан Гулгунга мўлтиради. Кекса боши қотган кампир шу топда ёнидаги одамлардан эмас, ҳатто кўприқдан, сойдан, оёқ остида топталган чим ё тупроқдан-да, юрак-бағрини тилкалаб нажот сўрашга тайёр, бироқ, синган чиннини уламоққа энди яратганнинг ўзи ҳам ожизлигини ҳали тўла англаб идрок этмаган эди.

– Мелиса нима деса – шу! – ўшқирди Гулгун.

– Бир қишлоқ одамларимиз, ахир... – инграб ёлборди Адҳам муаллим. Гулгун унинг йиғламсираганини кўриб яна шаштидан тушди – уч-тўрт кадам юрган жойида тўхтади. У орқа ўгириб елкаси силкина-силкина йиғлаётганини сезган муаллим пича енгил тортди. Шунга қарамай «мелисага хабар бериш»нинг олдини олмоқ мақсадида сўнгги чорани ишга солди: – Муроса қилсак бўлади-ю... Муроса қилайлик, момо!.. Эл-юртга дoston қилгандан кўра, келишайлик!..

Шу пайтга довур бетини тиззаларига босиб ўтирган Гулшод бошини кўтарди – у «Наҳотки, нажот топилса!» деган ўйдан ирғиб ўрнидан туриб кетай деди – чеҳрасига ним табассум югурди ҳам, бироқ онасининг юзидаги ажинлари қуюклашганини, даҳанига қўшилиб остки лаби тўхтовсиз титраётганини кўриб, «Йўқ, мутлақо нажот йўқ!» деган ўйда юраги қинидан чиққудай бўлиб кўзларини чирт юмди.

– Гулгун, менга қара, – дегани эшитилди Адҳам муаллимнинг.

Гулгун билан момо муаллим томон ўғирилдилар, муаллим темирни қизиғида босди:

– Синар чинни синибди, – деди у хавотирда Гулгунга ўғринча назар ташлаб. – Гап шетга қолсин, бировнинг кулоғига етса – расво бўламиз!.. Тушунаяпсизларми, бир умр иснодга қоламиз!.. Мен Гулшодни танийман, биламан... Қишлоқнинг олд кизларидан бўлса... Мен... тўрт-беш кундан кечиктирмай одам юбораман... Нон синдирамиз...

Гулшод ҳўнграб юборди.

– Ҳали бола-ку, – пикиллади момо. – Мактабда ўқияпти...

– Биз нон синдириб қўямиз... Баҳор ўтса ўқишни битиради... Зарил бўлса, нон синдиргач, маслаҳатлашаверамиз... Уқдингми, Гулгун?..

Адҳам муаллим ҳамон Гулгуннинг важоҳатидан хавотирда эди.

– Эркак зотига қирғин келсин-а! – деди Гулгун муаллимнинг илтижосини эшитмагандай аламдан ўртаниб.

Адҳам муаллим Гулшод ўтирган томонга бир неча қадам юрди-ю, унга яқинлашмай тўхтади.

– Тур, Гулшод... Бу аҳволда ўтирма, кизим... Битта-яримта дўст-душман ўтиб қолмасин тагин...

Гулшод кимир этмади, у тақдирини катталар измига топширган эди...

Иккинчи тафтиш

Башарти бу хонадон аҳлининг етти пушти «Уят ўлимдан оғир» деган ҳикмат руҳида тарбия топмаган бўлганида кўл ёқасидаги анжуманга ўрин қолмас – Чаман момо, Гулгун ёхуд жабрдийда Гулшоднинг ўзи қишлоқни бошига кўтарар, ким мелисага чопган, ким бошига одам тўплаган, хуллас, жанжал «қама-қама»га ё бевақт эса-да, чопачоп тўй тадоригига айланган бўлур эди. Шу уят, ор-номус туйғуси Чаман момо билан унинг икки қизини уч кунгача уйга қамади: Гулшод туз тотмай, бош кўтармай иситмалаб ётди. Момо қизининг ёнидан

жилмади, иситма хуружи зўрайиб қизи алахлаганида «дўхтур чакираман»га тушиб колар, кўзи юмуқ ётган Гулшод жон асари сезилмаётган панжалари билан она-сининг этагини чангаллар, оғзи куришиб қони қочган, пўрсиллаган лабларини аранг қимирлатиб, «Керакмас, ўзим тузаламан...» деб унсиз фарёд чекар, йиғласа-да, кўзларида нам кўринмас эди.

Гулгун ҳам гоҳ эрталаб, гоҳ оқшом ишидан қайтган заҳоти синглисининг тепасига келади – уни чалғитиш муродида йўқ ердаги гапларни эзмаланади, дам-бадам жазаваси кўзиб Ашурни, унга кўшиб Адҳам муаллимни, унга кўшиб эрини қарғайди – эркак зоти борки, гўрига ғишт қалайди.

Учинчи куни намозшом пайти Гулшод бирдан соғайгандай бўлди, у қирқ кеча-кундуз ухлаб қирқ биринчи куни уйғонган эртақдаги малоикалардек тўсатдан ҳушига келгач, юз берган ҳодисани қайта бошдан идрок этишга тутинди. Қизининг авзоидаги ўзгаришни кўрган момо фавқулудда ҳодиса юз бергандай илқис ўзини йўқотиб кўйди – қизининг тўшакка қадалиб қолганидан ичига тугун бўлиб йиғилган хатар тутундек тарқади – тарқади-ю, момо ўзини шундай енгил ҳис қилдики, бамисоли қушга айланиб осмонга учадигандай туюлди – шу дамларда дунёда ундан кўра шодумонроқ одам йўқдай эди... афсуски, бу ҳолат санокли дақиқаларгина давом этди – кампирнинг кўнгил тубида уч кундан буён кулча бўлиб ётган илон бирдан бош кўтарди-ю, шиддат билан унинг ич-этини кемиришга тушди: бу хавотир Гулшоднинг бетоблигидан оғирроқ, ундан кўра фожиалироқ эди... момонинг чаккасидаги соч илдизлари қаттиқ қичишди, у бунга эътибор қилмади, балки тўнғич қизи ошхонага киришини пойлаб юрди-юрдида, унинг изидан югургилаб бориб, ўша кундан буён тилига кўчиролмаётган хавотирини айтди:

– Келишмади-ку...

Ошхона шифтига тортилган чий беҳосдан қаттиқ шитирлади – она-боланинг бошига қора қурум ёғди, бироқ кампир ҳам, Гулгун ҳам бунга эътибор қилмади, негаки, улар учун «Келишмади-ку»дан кўра даҳшатлироқ сўз

йўқ эди, бинобарин, шивирлаб айтилган шу бир оғиз сўз уларнинг икковини гаранг қилиб қўйди.

– Эртан мактаб бормоқчи, синглинг... – ниҳоят тилга кирди момо.

– Боргани маъкул, она, сал чалғийди. Сўнг, Адхам муаллимди учратар...

Гулшод эса уйдан чиқиш, ўз холига қолиш умидидагина «мактабга бораман» деган эди. У мактабга борди-ю, ҳол-аҳвол сўраганларнинг, одатдаги ҳазил-мутойибаларнинг остида қолди. Синфдошларининг гўдаклардай қий-чув кўтаришидан кўнгли озай деди.

Ҳа, унинг назарида синфдошлари ўзидан анча ёшариб қолгандай, ёки... ўзи уларга нисбатан бирдан улғайиб кетгандай туюлди. Икки сабоқ ўтар-ўтмас синфда ортиқ ўтиролмади – қулоғи шанғиллаб, мияси ғувиллаб кўчага чиқди. У сезилар-сезилмас эсаётган шабадада тебраниб-чайқалиб бораётган, гўё жисми вазини йўқотганга ўхшар, кўнгил тубида эса зил-замбил ҳарсанг тош чўкиб ётганди...

Йўлакдан сассиз-шовқинсиз кириб келган қизининг ранг-рўйини кўрган Чаман момо илкис чўчиса-да, дамини ичига ютди – овозини пасайтириб унга пешвоз келди.

– Қувватга кирмадинг-да, қизим... Ётиб, дамингни ол, – деди қизига меҳрибонлик қилиб.

Икки дарсда қадалиб ўтиришга мадори етмаган Гулшодни эртасига Чаман момо ўқишга юбормаслиги табиий эди. Гулшод яна уч-тўрт кун уйида ётса, ўзини фақат жисман эмас, руҳан ҳам ўнглаб олар, шикаста кўнгли жилла курса, кутилаётган янги зарбаларга ҳозирлик кўриб улгурар эди. Қизининг аҳвол-руҳияси нақадар пароканда эканини Чаман момо ҳам кўриб турар, аммо лекин кампир учун Адхам муаллимниқидан иккита инсон зоти дарвозани тақиллатиб келиши шу кунларда олаётган нафасидан-да зарурроқ эди. Чаман момо шу илинж билан тирик бўлгани боисидан ҳам қизининг мактабга қатнашига рози эди. Лекин бу илинж йўлида яна қандай тасодиф илмоқлари кутаётганидан на момо, на Гулшод хабардор эдилар...

Эртаси куни Гулшод тўртинчи дарсдан сўнг яна ҳеч кимни огоҳлантирмай уйига қайтди. У тош боғлагандай оғирлашган оёқларини судраб-имиллаб келаётган, сиртдан қараганда тубсиз ўйга ғарқ бўлгандай кўринар, аслида эса аҳён-аҳёнда хаёли Адҳам муаллимниқига қочмаса, худди ўйлаш, идрок этиш қобилиятидан маҳрум қилинган – қоғоздан ясалган одамдай ичи хувиллаган, бўм-бўш кетиб борарди. У йўл юрса ҳам мўл юрди – ҳарчанд хаёлини жамлашга уринмасин қачон йўлга тушганини, нега кўчаларига етиб ололмаётганининг сабабини билолмади – кўз олди хиралашди, оёқларидан мадор кетиб, қўлтиғидаги бир жуфт китобни ҳам тутишга қуввати қолмади. Шунга қарамай у яна пича юрса, уйига етиб олса бас, ичкари хонага кириб ўрнига чўзилади, толиққанидан тошдек қотиб уйкуга кетади.

Афсуски, ҳаётда шундай дамлар бўладики, ана шундай арзимас, ўта жўн мўлжал ҳам ушалмас орзуга айланади, бўлак ҳеч бир тадбирга чоғинг келмагани сайин эса тақдиринг йўли боши берк кўчага кириб қирқилаверади...

Гулшод кўчалари муюлишида рўпарасидан қувалашиб келаётган қуйи синф болаларига туртиниб йиқилай деди. У ҳеч қандай йўловчига эътибор қиладиган аҳволда эмас, бинобарин, кўзи очик бўлса-да, болаларни танитай-нетмай бурилди, ана шунда югуриб-қийқириб ўтаётган болақайлардан бири унга юзма-юз келган жойида таққа тўхтади. Гулшод беҳосдан қалқиб кетди, кўзини чирт юмиб-очдию, қўл чўзса етгудай жойда қалқайганича ўзига тикилиб турган Акбарни таниди. Таниди-ю, ич-ичидан қалтироқ турди, қалтироқ баданига ёйила бошлади, шундайига ҳам доқадай оқарган рангрўйи баттар гезарди... Башарти Акбар шу пайт «Воҳ!» деб юборса, Гулшод ҳушидан кетиб қолиши – ўзини ташлаб юбориши ҳеч гап эмас эди, лекин бола «чурқ» этиб оғиз очмади. Аксига олиб жодулангандай серрайиб қолган Акбар ҳам кўрққанидан ўзини йўқотди, азбаройи киз болаларникидай майин, туксиз бети қийшайиб кетди, кулгичлари дам силлиқлашиб, дам чуқурлашди, у шу

аҳволда нимадир демоқчи эди (лоақал салом бериб кета-верса ҳам олам гулистон эди-я!) тили калимага келмади – хавотир-ҳадик-даҳшат тўла нигоҳини Гулшоднинг назаридан амаллаб «узиб» олиб, тисланди. Гулшоднинг бўғзига нимадир тикилди, унинг гапириш нияти ҳам йўқ, зеро, кутилмаган бу тўкнашув қаҳрамонларининг аҳволи бири бировникидан ортик ё кам эмасди. Улар орасидаги фарқ шунда эдики, бола бирдан чап бериб қочишни маъқул топган бўлса, Гулшод Акбарнинг бу қилиғини дабдурустдан мутлақо тушунмади...

Гулгун онасига «Гулиш мактабга боравурсин, муаллимди учратар» деб яхши ниятда айтган эди, қаёқ-да! – Адҳам муаллим тугул, тирмизак Акбар билан юзма-юз келишнинг ўзиёқ Гулшодни адо қилаёзди!

Ҳали қувватга кирмаган, мактабга борса – синфига, уйига қайтса – ҳовлисига, кўчага чикса – қишлоғига сиғмаётган Гулшод учун шу дамда Акбарга рўпара келиш бир дунё ташвиш орттирди. Тирноқча ўй-хаёл шуурини чайқатгудай азоб бераётган пайтда Акбарнинг ҳозирги қилиғини, афт-башарасидаги ифодаларни мулоҳаза қилишга Гулшоднинг асаблари дош беролмаслиги муқаррар эди. Ахир, у учинчи дарсдан кейин уйига жўнаганида Акбарга рўпара келмас эди, лоақал, Акбар ўртоқлари билан кўчанинг нариги чеккасидан қувалашиб ўтганида ҳам тўкнашув юз бермаслиги таяин эди... Наҳотки, шу ҳам тақдир бўлса?.. Ёхуд боланинг талвасага тушгудай кўрққанини қандай тушунмок керак?..

Гулшод бу саволга обдан жавоб изламоғи учун амаллаб уйига етиб олмоғи, бир дам ўринга чўзилиб ҳушини тиниқлаштиргач, бир бошдан мулоҳаза қилмоғи лозим эди. Шу хаёлда у уйига етди, дарвозанинг қия очик эшикчасига тегинмай ичкари кириб йўлакнинг ярмига борди, борди-ю, равон томондан эркак кишининг товушини эшитиб, юраги қинидан чиқиб кетаёзди – дарвозадан отилиб чиқиб Акбар сингари дуч келган томонга тирақайлаб қочишни мўлжаллади, мўлжаллади-ю, деворга беҳол суянди – шу он онасининг синиқ товуши

қулоғига чалинди: Гулшод ҳарчанд вужуди қулоққа айланишини истамасин, онасининг сўзларини англамади. Сўнг эркак киши дўриллади.

– Келишибди!!!

Гулшод ичидан отилиб чиққан ҳайкирикни бўғзида тутиб қолмаганида товушининг зўридан йўлак жаранглаб кетар эди – йўқ, у иккала кафтини оғзига қопқоқ қилди, қўлини олмай бир-бир босиб дарвоза томон юрди. «Адҳам муаллимниқига келин бўламанми?.. Ашур минан яшайманми?.. Истамасам-чи?! Афтини кўргунча кўзларим ситилиб оққанига рози бўлсам-чи!.. Қандоқ қилай, қандоқ...»

Чорасиз, умидсиз Гулшод кўнгил истаклари ўзи учун жуда-жуда арзимас матоҳга, ҳавойи сўзларга айланганини, унинг ҳаёт йўлини энди истак-хоҳишлари, орзу-умидлари эмас, балки тақдири азал тақозоси белгилашини шул сонияларда унутган эди. Ваҳоланки, қизнинг номусини поймол этган шафқатсиз тақдир энди айна дақиқаларда ҳаёт-мамот ипларидан унинг ўзига тузук тўқиётган эди.

Арзимас тасодифларнинг тақдирга дахли йўқ десак, Акбар билан тўкнашув зарбидан ўнганмаган Гулшод учун устига-устак акасига рўпара келиши зарилмиди?! Бағри осмонча бепоён тақдирнинг феъли шу қизга келганда тораймай Гулшодни лоақал шу юзлашувдан асраса асакаси кетармиди?!

«Яна бир дарсдан сўнг қайтсам бўлар экан», деб ичида афсус чекди Гулшод.

Наҳотки, шу ҳам тақдир бўлса?.. У ҳолда инсон қисмати тақдир денгизи истаган қўйга соладиган хас янглиғ арзимас матоҳ экан-да! «Йўқ, асло бундай эмас!» десак, Гулшоднинг ҳозирги аҳволи, ўшандай хас аҳволидан-да ночорроқ ва аянчлироқ эди. Буни қарангки, у «Совчилар келишибди!» деган хаёлда кўчага чиқишга ҳам улгурмади – дарвозага етган жойида дўриллаган товуш эгасини таниди.

– Икки кун босим ёмон туш кўрдим, она! – деди акаси. – Кундузлари ҳам кўнглим алағда бўлаверди, денг!.. Сўнг, поездга миндим, келавурдим...

– Кўнглинг сезган, айналай... – Онаси шундай деди-ю нафаси ичига тушиб жим бўлиб қолди. «Йиғ-ляяптилар» деб ўйлади йўлакдан ҳовлига муюлиш жойига келиб олган Гулшод. Унинг назарида ҳозир онаси бор гапни акасига тўкиб солади, акаси хабар топади, сўнг!.. Қизнинг юраги безовта дуқурлади. У онасини гапиртирмаслик ўтинчида югуриб равонга чиқишни мўлжаллади, лекин у ўйини ўйлагунича онасининг боягиндан кўра тиникроқ овози эшитилди: – Гулиш қаттиқ шамоллади... Уч кун иситмада ётди... Юрагим ёрилай деди... Шуни кўнглинг сезган, болам...

– Дўхтур нима деди?

«Ёлғоннинг уйи куйсин» деб юборди ичида Чаман момо ўғлини алдашга мажбурлигидан азобланиб. Азобланса-да, чинга ёлғон қўшди:

– Синглинг кўнармиди!.. «Ўзим тузаламан, керакмас» деб дўхтур чакиртиргани қўймади, – деди у ўғлининг юз-кўзига қарамай, сўнг Ёқубнинг авзои ўзгараётганини пайқаб, тилёғламаликка кўчди: – Ҳозир аҳволи дуруст, ўқишга боряпти... Чамаси кўзикканга ўхшайди...

– Ўзбошимчалик кимасин-да, она, – деди Ёқуб момодан ўпқаланиб ва шундайига ҳам жаҳаннам алангасида ланғиллаб ёнаётган кампирнинг жонига баттар ўт қалади: – Сиз хушёр бўлмасангиз, қаттиққўл бўлмасангиз, мен у ёқда тинч юроламанми?.. Биласиз, Гулшод кўзга яқин қиз...

Ёқуб яна икки оғиз гапирса Чаман момо хўнграб юбориши аниқ эди. Шу боис у ўғлини чалғитди:

– Уни қўя тур... – Кампирнинг овози титраб чиқди. Серажин манглайига сурилган гуллик рўмолини ечиб, бошига қайта танғий туриб чаккасини асабий қашлади – ўғли ҳали кўп воқеадан беҳабарлигига ишонч ҳосил қилгач, гапининг давомини айтди: – Бу ёқда опанг келиб ўтирибди...

Ёқубнинг фиғонидан тутун чиқиб кетди, афти бужмайди.

– Тинч яшаса ўладими?! – Бақириб юборди у. – Яна эри калтаклабдими?

Чаман момо ўглининг зардасини пасайтириш ниятида нимадир демоқчи эди, шунча кундан буён Гулгундан можаронинг сабабини бафуржа суриштирмагани ёдига тушди.

– Йўқ, поччанг бояқиш калтакламаган, жанжаллашган, шу, – деди момо оғзига келган гапни қайтармай.

Кампир айни пайтда энди йигирмадан ошган ўглидан шу қадар чўчиётган, қандоқ бўлмасин, уни ортик ташвишга қўймай тинчлантириб, Тошкентга жўнатиб юборишни ўйлаётган, аксига олиб у қизларининг қай бирдан гап очса, тили куяётган эди.

– Бўғчасини қўлтиқлаб келган кунни изига қувмагансиз-да, она, ўзингиз!

Ёқуб оиланинг ёлғиз эркаги бўлганидан опаси билан синглисига дахлдор неки таънаси бўлса онасига тўқар эди. Ҳозир ҳам шундай қилди:

– Жанжаллашса боласини етаклаб келаверадими!.. Сизни ўйласин, ўглини, бизни ўйласин, ахир!..

– Гулишнинг тоби қочганига шуминан овора бўб қолди. Эса, аллақачон уйига кетарди...

Истаб-истамай ёлғон бошландими, бас, у урчийди, ён-верида шубҳа-гумон туйнуклари очилиб қолмаслиги учун яна ва яна ёлғонлар тўқиб-бичишга тўғри келади. Чаман момо беихтиёр шу тузукқа тушган – устма-уст ёлғон тўқийётган эди.

Момо Гулгун эриникига қайтиб қадам босмасликка қарор қилганини, Гулшоднинг тузалмас иснодга гирифтор бўлганини ўғлига қай тил билан айтади. Айтган тақдирида ҳам йигирма ёшли гўдак нима қила олади?! Поччасига насиҳат қиладими, Ашурнинг ёқасидан тугиб дўппослайдими!.. Қўш қизнинг ташвиши камлик қилаётгандай энди ўглини алдаб-сулдаб тинчлантириши керак. Начора, тоғни кемиришга қодир фарзандлар ташвишига фақат онаизор дош берганидек ўз ўғли – ёлғиз суянчиғига ёлғон гапираётгани ҳам Чаман онадаги ана шу бардош туфайли эди. Фақат ичдан асабийлашгани сайин сочларининг ости чунонам қичишяптики!

– Синглингни сўраб келишяпти...

Ажаб, Чаман момонинг тўрт-беш кундан буён қақшаб кетган ўйларига ғойибдан келган шу ёлғон ҳам тақдир аломатими? Ёхуд Чаман момо янглиғ содда аёлларга ҳам хос бўлган бундай жайдари устомонлик иш битиришнинг бирдан-бир чорасими?..

Қандоқ бўлганда ҳам эркак зотининг ман-ман дегани аёллар хийласи олдида ожиз. Онасининг бир оғиз ёлғони Ёқубни тамомила чалғитиб юборганидек!..

– Жойи чиқса қиз боладан қутулган яхши-я, – деди момо тағдор сўзлаб. – Синглинг мактабди битирса...

– Ким сўраб келаяпти?

Чаман момо ўғлининг саволи оҳангида шубҳа сезмади, шу боис хотиржам жавоб қилди:

– Аввалбош тақдир қиған жойга бўлар... Бу ёқда Адҳам муаллимди ўғлига...

Шу топда аёлларнинг қув-устомонлигига яраша ҳудо уларни содда-гўлликдан ҳам бенасиб қолдирмагани, аёллар феълининг бу икки кутби мудом ёнма-ён юриши яққол сезилди. Ахир, Адҳам муаллим совчи қўяётган экан, ҳамонки онаси Гулшодни узатишга майли бор экан, лоақал, «Адҳам муаллимди ўғлини танирсан, қандай бола ўзи?» деб суриштирмайдими, қизиқмайдими?! Тўй нияти-тадоригидаги она ўғли билан шулар ҳақда очилиб-сочилиб гурунғ қурмайдими!

Чаман момо шундай қилмади, зеро, кампир Ашурнинг қандайин йигитлигини сўраб-суриштириш у ёқда турсин, унинг номини тилга олгиси йўқ эди. Ёқуб ҳам онасининг кўз қарашлари, аҳвол-руҳияси, гап-сўзларидаги сохталикни пайқашни қийин эмас эди, афсуски, унинг ёшлиги, оила савдоси бобида анчайин ғўрлиги панд берди.

– Гулишни эрга берсангиз, мен ўқишни тугатгунча ёлғиз қоласизку, она, – деди Ёқуб меҳрибонлик қилиб. – Бу ёғи мактабни аълога битираётган қизингиз... яна ўқиш ниятлари бориди...

Йўлақдан ҳовлига муюлиш жойида деворга ҳолсиз суяниб турган Гулшод ҳарчанд тишини тишига қўймасин «пиқ-пиқ» қилганча ўпкаси тўлиб ичидан кўтарилган йиғини тўхтатолмай бирдан хўнграб юборди.

Гулшод тақдирининг тулпори оёқ остининг кўз илғамас зимистонида елиб бораётган саман от ҳализамон қоқилиб тубсиз чоҳга ўнгланмас бўлиб қулаш хавфи борлигидан ёлғиз Чаман момо хабардор, бироқ момо ҳеч кимга, ҳатто ўғлига ёрилмаганидай, ичкари уйда тепасига ҳол-аҳвол сўраб кирган акасига Гулшоднинг ўзи ҳам сирни ошкор этмади. Ваҳоланки, Ёқуб аҳволнинг бир чеккасидан вокиф бўлганида ҳам синглисининг қисмати ортмоқланган асов саманнинг тубсиз чоҳга ағдарилишидан сақлаб қолган бўлур эди. Зеро, сўнгги тўрт-беш кундан буён тақдир қаҳридан устма-уст озор топаётган қиз учун олис шаҳарда юрган акасининг алағда туш баҳона етиб келиши тақдирнинг марҳамати эди.

– Сиқилма, синглим, ҳеч ким сени зўрлаб эрга бермайди, – деб юпантирди акаси Гулшодни. – Насиб қилса, балки, яна ўқирсан...

Гулшод йиғлади.

– Тагин, Гулишнинг сўзини олмай уларга розилик бериб юборманг, – деб тайинлади Ёқуб онасига.

Чаман момонинг дарё-дарё кўз ёшлари қовоқларининг қирғоғида қадалиб турган эди, лоақал шу кўз ёшлари хиёнат қилмай шу топда дувиллаб тўкилганида ҳам сир ошкор бўлармиди?.. Афсуски, оналик иродаси кўз ёшларини яширишга дош берди – Чаман момо ўғли олов сўраб чикқан қўшнидай изига қайтаётганидан севинди, борди-ю, Ёқуб шу кеча тунаб қолса кампир ичида илондек қулала бўлиб қонини сўраётган азобни ошкор этиши муқаррар эди.

«Ҳайрият, қайтаяпти...» деди Ёқубни кўчага кузатаётган Чаман момо. («Лоақал кўчада кузатаётиб айтсам бўлмасмиде-е!.. Вой, «Ҳайрият, қайтаяпти» деган тилларим кесилсе-ен!» деб қон йиғлади момо кейин, ў-ў, бундай пушаймонлик азобини ҳеч кимнинг бошига солмасин, Эгам!..) Ёқуб хайрлаша туриб онасига қайта тайинлади:

– Гулгунни обкетишга поччам келса, у кишига маслаҳат солинг, ҳар қалай маслаҳатнинг тепасида эркак киши бўлгани яхши.

– Маъкул, – деди момо нафаси ичига тушиб, ён-верига ўғринча аланглаб. Сўнг гапни қиска қилди. – Боракол, ўғлим, худога топширдим...

Ўғли кўчанинг бошига етгунича, унинг қорасидан кўзини узмади, ўғли кўринмай қолганда, ўша тарафда бир жуфт кўлага пайдо бўлди. Улар Чаман момо томон яқинлашаверди. Момонинг юрак уриши тезлашди – «Ёқубнинг оёғи ёқибди-да!» деди ўзича терисига сиғмай шошинқираб – беихтиёр дарвозанинг эшикчасини ланг очди – у совчиларнинг қоқ ярим тунда келишига ҳам рози эди, «хақ» дея уйга кирди – ичи кизиб ховлига чиқди, токати тоқ бўлиб дарвозадан бош чиқариб йўл пойлади – қадам қўйиб, уйдан жилмади. Мана энди... энди... Чаман момом кўнглида туғилган илинжга ишониб ёнма-ён яқинлашган, ана, дарвоза рўпарасига етиб келган кўлагаларга қаради, тикилди, алдоқчи умидларига ишониб кўзларини қисиб термилди – анграйди, оғзини очганча уларнинг изидан қараб қолди... «Қандок қиламан?!» дея нола чекиб юборди момо. «Худойим-ов! Ўзинг инсоф берсанг-чи!..»

Худо Адҳам муаллимга, унинг хотинига, Ашурга инсоф бермаса-чи? Уларга берилмаган инсофнинг жабрини Чаман момо ва Гулшод тортадиларми?.. Ким жавоб беради бу саволга?.. Жавоб топилмаса яна тақдирга юклаб кутуламизми гуноҳи азимни?..

Чаман момо Адҳам муаллимга худо инсоф ато этишини илтижо қилиб беш кундирки, уйдан узоқлашмади. Узоқлашгудай бўлса Адҳам муаллимнинг элчилари келиб қайтиб кетадигандай, қайтиб кетса ишнинг пачаваси чиқадиғандай, пачаваси чиқса... у ёғини момо шу кунларда торайиб кетган тасаввурига сиғдиролмади.

– «Тўрт-беш кунда жўнатаман» деганди-ку!.. – деди алампдан ич-эти ўрганиб Гулгунга.

– Бориб муаллимди гирибонидан оламан! – деб йўлга отланди Гулгун. Момо эса:

– Яна бир кун кутайлик, – деб ўзи унинг йўлини тўсди.

Агар Чаман момо билан Гулгун Гулшоднинг ташвишида хуфия фикрлашаётган, кенгашаётган бўлсалар, Гулшод ўз ғами билан якка-ёлғиз ҳасратда қолган, бироқ у бу ғамни қандай енгмоқ, енгмоқ учун кимлар билан кенгашмоқ зарурлигини билолмаётган – бунга сайин боши қотгандан қотаётган эди. Аввалига у онаси ва онасига ишонди, улар унинг мушкулини осонлаштиришини кутди – кунлар ўтаверди, шундан сўнггина ёш бўлсада, ўз бошига ёққан қорни кураш чорасини ўзи излаши ҳам мумкинлигини (шартлигини эмас!) ғайришуурий тарзда англаб етди. Аммо-лекин Гулшод ўз идрокидаги уйғонишга биноан чора кўришга ҳали тайёр эмас эди. Бир ёқда кечагина сирлашиб-қиқирлашиб юрган дугоналари ўзига нисбатан бирдан анча ёшариб қолгандек, бинобарин, юз берган офат хусусида уларга сўз очиб бўлмаслигини тушунди... Гулшод ўн йил бир синфда ўқиган сабоқдошларига нисбатан бегонасирай бошлади. Дарсларнинг, ҳазил-мутойибаларнинг унга қизиғи қолмади. Фақат тегажоқлик қилиб ҳаммани безор қиладиган Эргашалининг гапини эшитиб, ҳайратдан кўзлари қинидан чиқиб кетаёзди. «Намунча сўлжайиб қоллинг, Гулиш, онанг эрга бермоқчимиз?» деди-я у! Гулшоднинг бошидан қайноқ сув куйиб юборгандай бўлди. Қиз шўрлик баданига ўт кетгандай типирчилаб қолди. «Эргашали сирдан воқиф бўлган!» деган хавотирда ловлов ёниб, унга синовчан тикилди. Майнавозчилик учунгина оғзига келган мутойибани айтган Эргашали Гулшоддаги ўзгаришни кўриб жим бўлиб қолди – қиздаги ҳайрат унга кўчди. Шунда Гулшодга кулги келди – у Эргашалига жуда маъюс ва ниҳоятда майин табассум ҳада килди.

Бу манзара шу қадар таъсирли чикдики, охириги дарсга кирмай, уйига қайтаётганида ҳам Гулшоднинг кўз ўнгидан Эргашали кетмади. Энг шўх синфдошининг ўзи билмай сирни фош қилганига «Тавба!» деди-ю, яна кулгиси қистади – кейинги кунларда унинг биринчи бор мамнун кулиши эди...

Шундай кулиб юрса қанийди! Наҳотки, ҳаётининг давоми ғам-андух ва ҳасрат-надоматга айланса?.. Нима

бўлди ўзи?.. Ё, ҳали бўлиб улгурмадимми?.. Бу ёғи нима бўлади? Совчилар келса басми? Адҳам муаллимни- кига келин бўлиб тушса, Ашурга хотин бўлса тамом- вассаломми?.. Агар у истамаса-чи?.. – Гулгун ўқчиб юборди. – Хоҳламаса-чи, у!.. Бориб яшайверадимми?! Ахир!.. Адҳам муаллим айтди – унинг таклифига онаси билан опаси рози бўлди. Ҳеч ким Гулшоддан сўрамади. «Сен нима дейсан?» деб сўрамади ундан ҳеч ким. Ҳеч ким... ҳеч ким қолмади... Фақат онаси, «Пешонанг шу экан» деб кўз ёшига зўр беришдан нарига ўтмади. Де- мак, пешонасида Ашурга турмушга чиқиш битилган экан-да... – Гулшод «шак!» этиб манглайига шапати урди, кўнгли айниди – ўқчиқ келди-ю, тупуриб қутул- ди... – Чиндан ҳам пешонасига ёзилгани шу экан... Ба- шарти пешонасига битилмаган бўлса ёлғиз ўзи кўл ёқасидан юрармиди!.. Шу йўлдан юргани етмагандай, ариқ ичида турган бегона йигитга қарармиди!.. Қандай жин йўлдан оздирди уни?! Ашурнинг тепасига уни би- ров судраб бормади, биров уни туртиб Ашурнинг ёнига тушириб юбормади – ўз оёғи билан борди, челақни уза- таман деб ўзи муккалаб йиқилди сувга!..

Ўша йиқилганича, орадан неча кун ўтди, ҳали-ҳали ўзига келолмади, ҳушини йиғолмади. Мактабдан уйига қайтиб овоз чиқармай салом беради, онаси унсиз алик олади, онасининг кўзларига уя солган кўрқув, хаво- тир аридимиқан деган умидда ўғринча назар ташлай- ди – умидлари хазон бўлади, тўнкарилган шиша идиш остига қамалган капалакдай лаҳза сайин сабр-тоқати чок-чокидан сўкилаётганини, умр косаси чил-чил си- наётганини англаб кўз ўнгида ёруғ дунё ўрнини қаро зулмат эгаллайверади... У тубсиз чоҳ сари ўқдай елиб бораётган тақдир тулпорининг жиловини тутмоқ иста- гида жон ҳолатда қўл чўзаётган, афсуски, истакдан кўра чорасизлик, тадбирсизлик устун келаётган – чораю тад- бирлар қолиб, улар ўрнини тасодиф устига тасодифлар забт этаётган эди...

Учинчи дарсдан кейинги танаффусда Гулшод «ке- таман»га тушди. Зухра уни йўлдан қайтарди.

– Кетма, Гулиш, – деди ялиниб. Гулшод жавоб бермади.

– Оқшом тўйга чиқайлик, жо-он, Гулиш. Тузаллингку, энди, бунча ўйчан бўб комасанг!

Гулшод яна «мик» этмади, негаки, унинг жисми шу ерда, хаёли аллақайларда саргардон эди.

– Билмадим... – деди ниҳоят унинг лаблари пичирлаб.

– Нимани? – сўради Зухра. Ва шундагина у илк дафъа дугонасининг бағрига қўл солишга журъат қилди: – Орзи билан биргалашиб сени тергамоқчимиз.

– Кимни? Қандай тергов?

– Кимни бўларди, сени-да! Нима, касаллигингни айтмасанг, ичингни ёрмасанг – дугоналигимиз қоллими, Гулиш? Ёки...

– Нима, ёки?

– Ёки... кўнглингга кемасину, Гулгун опам келиб ўтирганлари учун шунчалик куюнаёпсанми?

Гулшод «Йўк» деган маънода бош чайқади.

– Бўлмаса нимага? Айт, ахир, Гулиш!.. Балки ёрдимимиз тегар?

Гулшод сирли кулимсиради, дугонасига ҳаваси келиб жилмайди... йиғламаслик эпини топиб зўраки кулди.

Зухра дугонасини кулдира олганига севиниб, унга сохта пўписа қилди:

– Бугун Мавжуда опаникига чикмасанг, кўрасан, хўпми? – деди у Гулшоднинг эътироз билдиришига йўл қўймай. – «Хўп» дегин. Эшитдинг-а!.. Бўлди. Пода қайтгач, бирга чиқамиз тўйга.

Гулшод «сукут – аломати ризо» қабилида индамади, дугонасига ортиқ қарамай ўтирилди-да, биринчи қаватга тушди – Зухра билан бўлган суҳбат таъсирида ҳаяжонланган Гулшоднинг қадами тезлашди. У эшик томон юрган жойида тўққизинчи синф раҳбари Зайни муаллимнинг овозини эшитиб тўхтади.

– Қизим, шу дафтарларни ўқитувчилар хонасига бориб бер.

Гулшод дафтар кўтариб ўқитувчилар хонасига бориб келадиган аҳволда эмасди, ноилож, кекса киши

бўлганидан раъйини қайтаролмай Зайни муаллимнинг кўлидан дафтарларни олди. Ўқитувчилар хонасига ета-етгунича кунини режалаштирди: дафтарларни обориб беради, кўчага чиқади, ҳеч ерда тутилмай уйига қайтади – яхши, ҳозир кўча-кўйда одам сийрак пайти – шундан фойдаланиб уйига кириб қамалиб олади – Мавжуда опанинг қиз мажлиси ху-у оқшом қоронғисиди бошланади. Ўшанда... Гулгун опаси уйида бўлганида, Гулшод уникага кетиб қолар (опаси эри билан жанжаллашиб келмаганида, Гулшод шу кунларга қолармиди?..), шу билан қиз зиёфатига чиқишдан кутулар эди (шу кунларга қолмаганида қиз мажлисларининг жонини киритар эди!) афсуски, аксига олиб биттаю битта аммаси билан онаси ўрталарида гап қочган, борди-келди қарийб узилган эди...

Гулшоднинг фикри хаёли мактабдан эртароқ чиқиб кетиш эди. Шу боис у дафтар тўпини ўқитувчилар хонасига ташлаб чиқди-ю, йўлни қисқа қилиш ниятида ошхонага борадиган узун, тор йўлакни танлади.

Йўлак ним қоронғи эди. Устига-устига, ҳавоси оғирлигидан нафас олиши қийинлашди. Зайни муаллимнинг илтимоси ортиқча бўлди, акс ҳолда, дарвозадан чиқиб аллақачон ўзларининг кўчаларига етган – анча йўл юриб қўйган бўларди. Мана, энди, йўли унмаяпти!.. Яхшиси, яқин йўлдан юрди – бу ёғи ошхонани кесиб чикса – катта кўча...

Гулшод узун ва тор йўлакнинг ўрта қисмига қўйилган баланд тошойнага икки болакай ирғишлаётганини кўрди. Кўрмади, элас-элас, шарпа янглиғ хира гавдаланди кўз ўнгида. Уларга эътибор қилмади. Яқинлашаверди. Яна икки-уч қадам ташласа болаларни четлаб ўтиб кетарди. Шунда боядан бери хириглашаётган иккала бола бирдан шўхликлари устига муаллими келиб қолгандек нафаслари ичига тушиб пусиб қолишди. Гулшод беҳолланиб деворга суялди. Болалардан бири уни муаллим деб ўйлади чоғи:

– Ҳозир... дарсга бораяпмиз... – деди мўлтираб.

Гулшод кўркиб узрнамо ялинчоқ оҳангда гапирган боланинг кўзларига қараб унга ачиниб кетди – кулимси-

ради, истаса-да, лаб жуфтласа-да, «Бораверинглар, мен муаллима эмасман» дея олмади. Шунда... икки, ҳатто бир одим жуда кўп тақдирларни ҳал қилди – у бир нафас ҳаяллади, холос. Ҳаялласа-да, болаларга қарамаса бас эди, у эса караганда ҳам худди танбеҳ бермоқчидек, дарс пайтида бу ерда ўйинқароқлик қилаётганлари эвазига жазо бермоққа шайланган серзарда муаллимлардай оқариб-гезариб ғазабини сочгудай – болаларнинг назарида шундай эди! – ўқрайиб тураверди. Шунда... бирдан иккинчи бола дудуқланиб, узук-юлуқ ғўлдираб тилга кирди:

– Б-барибир... Барибир акам сизга уйланмайди!..

Гулшод дафъатан боланинг гапига тушунмади, ҳатто уни дурустроқ эшитмади ҳам. Лекин ўзига тааллуқли гап айтилганини кўнгли сезди, сезди-ю, бирдан хушёр тортди, бор мадорини кўзига жамлаб, вужуди қулоққа айланиб болага олайди. Бола кўрққанидан тим қора, чиройли кўзларини жавдиратиб тураверди, бирдан унинг кўзлари косасидан отилиб кетаёзди, афти бужмайиб йиғламоқчи эди, йиғлолмади, сўнг юзи бирдан сокинлашди – Гулшодга ачиниб, раҳми келиб тикилди – қиз чанг солади деган хаёлда бўлса керак, яна кўркув хуруж қилди – икки қўллаб кулгичларини, сўнг бетини тўсди, девор томон энкая туриб боягиндай ғўлдиради:

– Акам с-сизга уйланмайди, онам айтди... Отам бетоб... Акамди тоғамникига жўнатишди... Тоғам...

Гулшод қаншарига мушт тушган одамдай гандирақлади, кўз олди хиралашиб мувозанатни йўқотди – энди у боланинг тажовузидан бетини паналагандай қафтлари билан юзини тўсиб, ёнбошига оға бошлади. Нимадир демоқчи эди – тишларини тишларидан узолмади, ичидан ўқчиқ аралаш хиркироқ келди, чангак бўлиб қолаёзган панжалари билан оғзига урди... «Кў-йиб юбор... Қўлларимни кўйвор... юбор...» – Қўллари девордан узилди. «Мен чиқай... ташқарига... Димикаяпман!... Ҳаво етишмаяпти йўлакда... Тез, тез чиқай, Акбар!.. Нима дединг, Акбар?.. Нима қип қўйдинглар, Акбар?.. Жон, Акбар, мени йўлакдан чиқариб юбор!.. Йўлга чиқариб қўй!.. Йўлга...» – Гулшод юрди. Бораётиб атак-

чечак қилиб қадам ташлашни ўрганаётган гўдакдек икки-уч дафъа қаттиқ чайқалди, бошини деворга уриб олди – кетаверди...

У дугоналарининг ортидан ошиқиб, кўл ёқасидан йўл солганида ҳам шундай бўлди – йўл қисқардию, Ашурга рўпара келди... «Қайтиш керак!.. Тезроқ, кўча-кўйда таниш-билишларга рўпара келмаслик учун...» Гулшод дуч келган таниш-билишлар билан елка қоқиб кўришишга мажбурлигини эслаб сесканди – ўзидан ижирғанди. Аксига, ўкчиқ келганидан юролмай қолди. Бир дам нафас ростлагач, яна шошилди. «Тезроқ!.. Қайтиш, қайтиши зарур... Шарт. Бўлак чора йўқ, бўлак суянчик, бўлак тадбир йўқ... Қайтиш!.. Бориб ичкари уйга кириш, қамалиб олишдан бўлак чора қолмади! Қолмади!..»

Гулшод оёқ-қўлларига, аъзои баданига қаердан бундайин куч ёғилганининг, бунга сайин қадамлари шахдамроқ тус олаётганининг боисини билолмай, бил-маса-да, бунга ортиқ ажабланмай кетаверди...

«Она!» деб бақириб юборди бола, «Она-а!» деб бўзлаб юборди. Ёмон кўрқди... Гулшод уни танимаган эди, кўзига иссиқ кўринса-да, унга эътибор қилмади – унинг хаёли тезроқ мактаб биносидан чиқиб кетиш эди. Акбар эса Гулшоднинг қути ўчиб, кўзлари олайганидан эсхонаси чикди – азбаройи талвасага тушиб деворга қапишиб қолди, худди Гулшод ўзини унинг устига ташлайдигандай қўллари билан афтини паналаб, кулгичлари, лаб-лунжи тиртайиб гапирди: «Акам с-сизга уйланмайди, барибир уйланмайди», деди. Демак... «Отам бетоб. Акамди тоғамникига жўнатиб юборишди» деди. Демак!.. «Тоғам» деб яна нимадир айтмоқчи эди – у ёғини Акбар айтдими-айтмадими ёки айтса-да, Гулшод эшитмадими, энди унинг Гулшод учун аҳамияти йўқ эди... Демак! Акбар-р!.. Боланинг афти, юз-кўзи қийшайди... Демак, тунов куни тўқнаш келганларида ҳам боланинг худди шу тахлит ўтақаси ёрилган – худди шу тахлит кўзлари олайиб нимадир демокчи бўлган, фақат айтолмаган, тили калимага келмай ўзидан хавотирда Гулшодга бақрайиб тураверган эди. Демак, Акбар ҳозир деган-

ларини ўшанда айтган экан-да!.. Имо-ишора қилган экан-у, Гулшоднинг фаҳми етмаган экан, мана энди, очик-ойдин... ҳаммаси ойдинлашди. Акбар тузатиб бўлмас фалокат юз берганини катта одамлардай ҳис қилаяпти – шунинг учун ҳам даҳшатга тушаяпти, шунинг учун ҳам у Гулшодга бир зум ачиниб қаради, шундай раҳми келдики!.. – ҳис қилаяпти-ю, тўла-тўқис англаб етолмаяпти, эҳтимол... кўрқаяпти... Бунча кўрқмасанг, Акбар?.. Тунов куни аён қилган экансан-у, укажон!.. Аттанг, ўша куни акам келиб қолмаганида... шунча кун ўтибди-я!.. Ўзингни қўлга ол, Акбар... Кўрқмай, юрак ҳовучламай яша, ука!.. Кўзларингдан хавотирни сидира олсанг яша, Акбар!.. Яшасанг... Таҳқирланиб, бадном бўлиб яшагандан кўра... яша, яшайвер... яшайверинглар... Яшшамагурлар... Яшшамагур? Яшшамагур!.. Ким? Ким айтди унга бу сўзни?.. Ҳа, онаси айтди – ўшанда, жони чиқиб, қон ютиб уйига қочиб келиб, ерда типирчилаб ётган жойида, тепасига етиб келган онаси айтганди... «Қайга борақоллинг, яшшамагур?!» деганди онаси. Демак, қайга борақоллим, яшшамагур?! Демак!.. Яшшамагур!.. Яшшамагур!..

...Гулшод тошдай қотиб ухлади. Ҳатто нафас олмай, чунонам тиникиб ухладики, яқин ўн кундан буён биринчи марта бунчайин ором олиб ухлаши эди. Ҳатто туш ҳам кўрмади. Ваҳоланки, ўн кундан буён уйқусида алмойи-алжойи тушлардан, ҳушида боши-кети йўқ ўйлардан холи қололмай азоб чекаётган эди...

Гулшод кушдай энгил бўлиб уйғонди. Бошида ҳеч қандай ташвиш йўқдай елиб-югуриб уй юмушларига унналди. Ҳафта-ўн кун мобайнида йиғилмаган ўрнини йиғиштирди, шкафдаги энгил-бошларини қайта тахлади, равон, ҳовли, ошхонани супуриб-сидирди. Равонни супураётиб жигилдони қайнаб оғзига аччиқ сафро келди – ўкчиб юборди – ҳовли томонга қараб онаси кўрмаганига ишонч ҳосил қилиб севинди, фақат зинадан ҳатлаб-ҳатлаб чиқаётиб бирдан равон остонасида тўхтаб қолди – юрагининг уриши бежоланиб, ҳарсиллаб нафас олаётганига ҳайрон бўлди-ю, бу ғалати ўзгариш тезда

ўтди – у ҳатто қайсидир куйни хиргойи қилиб равонга кирди. Қизидаги фавқуллода ўзгаришнинг тагига етолмаётган Чаман момо қувонишни ҳам, хавотирланишни ҳам билмай сўради:

– Мактабинг тинчми?..

Момонинг хаёлида қизи мактабда Адҳам муаллимга дуч келгану, ундан қатъий ваъда олгандай эди.

– Мактаб, ўша ўзингиз билган мактаб-да, – жавоб қилди Гулшод. Сўнг зув этиб ичкари уйга кириб чиқди-да, равонда тўхтамай зина томон ўтаётиб гапирди: – Сув иситяпман. Ҳозир оғилни тозалайман-да, кейин бошимни ювиб оламан.

– Кеч бўлли-ку, қизим. – Чаман момо шундай деб эътироз билдирмоқчи эди, қизи унга кулоқ солмади.

– Зухра билан Орзи қўйишмади – Мавжуда опаникига чиқамиз. Сочим тез қуриydi!..

Чаман момонинг чиройи чинакамига ёришди. Ҳатто кампир шўрлик «Мен сув қуйиб турай» деди, Гулшод кўнмади.

– Ўзингиз отланинг, она, уйда ўтиравериб сиқилиб кетдингиз, қиз мажлисида ёзилиб келасиз.

Бу гапни эшитган Журъат кийқириб юборди. «Ур-ре! Тўйга чиқамиз!» дея ирғишлаб бувисини шоширишга тушди.

Чаман момо ўзида йўқ хурсанд эди.

– Бирга чиқамизни? – сўради у кизидан. Гулшод очилиб – қизлик пайтидагидек қаҳ-қаҳ отиб кулди.

– Вой, мен кампирларминан чиқаманми, она? – деди у кикирлаб. – Сиз Журъатни олиб, қўшнилар билан чиқаверинг. Мен... пода қайтгач, сигирни тезда соғаман-да, қизларминан чиқамиз.

Чаман момо кўнди. Елкасига ёйилган куюқ, тим қора сочини қайта-қайта тараётиб гул-гул яшнаб кетган кизининг ҳуснига суқланиб қаради. «Бахтини берсин» деб кўзида ёш ғилтиллади, сўнг кайфиятни бузмаслик учун ўзини қўлга олди. Гулшод қора чиммат мисол юз-кўзини тўсиб тушган сочлари орасидан онасининг йиғламсираётганини сизди.

– Ҳа, она, тагин нимани эслаб қолдингиз? – деди қадимги одатича қувноқ мутойиба оҳангида. – Барини унутинг... Тўй куни йиғламаслик керак!..

– Ўзингни тўйларга етказсин... – қарийб қизига эшит-тирмай шивирлади момо.

Журъат бувисининг кўлидан тортқилади. Момо неварасига, «Хўп, хозир, юр-юрақол», деб зинадан тушаётиб қизи томон ўгирилди.

– Фақат... – деди афсусланиб Гулшод сочини арта туриб. – Фақат акамга айтсак бўларкан-да, ўшанда...

Шундай деди-ю, нафаси ичига тушиб кетди. Момо зина ўртасида тўхтаб, бундай гапни кутмаганлигидан хайронланса-да, қизига далда берди:

– Зарурати туғилса, чақиртирамиз, ҳеч гапни акангдан яширмаймиз, кизим...

Гулшод кеча ҳам онасига шу армонини айтганди.

– Ўйлоқ минан ўтаяпти, тўлғоқ минан ўтаяпти куним, ўлай, – деб кўз ёшларига зўр берганди онаси.

– Бутунлай келишмаса-чи? – деб юборди ўшанда Гулшод бетини сидириб ташлаб.

Онасининг ўрнига опаси жавоб қилди:

– Келмаса, нақ судга берамиз, қаматамиз!..

Гулшод сочини турмаклаб, тошойнадаги ўз аксига тикилиб туриб қолганича ўзига савол қотди:

– У қамалса қамалар, мен ким деган одам бўлдим? Одам бўламанми, энди, мен?..

Сўнги тафтиш

Чаман момонинг дарвозаси ёнига қўйилган гулдор мато чирмалган тобут кўтарилмай туриб, қўшни кўчадаги Адҳам муаллимнинг хонадонидан аёлларнинг фарёди эшитилди.

– Ашурди мелисалар обкетди, – деган шивир-шивир тарқади жанозага йиғилганлар орасида.

– Ашур қочган, гаровга Адҳам муаллимди обкетди, – деди кимдир.

– Ота-бола икковини қамаш керак.

– Отасини тикиб қўйса ўғли қаёққа қочади, боради-да, мишиғини оқизиб.

– Эс-сиз, Гулшоднинг жони бекор кетди-да...

– Жаноза нима бўлади? Ўқишадими?..

– Номуси учун жонидан кечгани – халқнинг юзи. Қиз бола бошига эл-юртни юз-хотир кигани учун ҳам жаноза ўқиса арзийди.

– Тўғри айтасиз, номусга чидолмай ўз жонига қасд қиладиган қизлар бор экан, элнинг юзи ерга қарамайди.

– Билмадим...

– Пешонаси курсин, Чаманнинг...

Яна пешона... Гулшоднинг пешонаси, Ашурнинг пешонаси... Қуйиқишлоқда кимнингдир бошига тушган кулфатнинг шўри бошқа пешоналарга ҳам юкади – Гулшоддан Чаман момога, Гулгунга, Ёкубга ўтганидек, Ашурдан Адҳам муаллимга, онасига, Акбарга тарқагандек... Арзимас тасодифлар икки оила аъзоларининг тақдирини бир занжирга чирмаб сиртмоққа тортганидек...

Одамлар зийракрок, хушёррок бўлганларида шу сиртмоққа илинмаслик иложи топилармиди? Лоақал Чаман момо қизидаги фавқулодда қувноқликни яхшиликка йўймаганида, Гулшоднинг елиб-югуриб уй юмушларига уннаб кетганини андак шубҳа билан кузатганида – ахир, қўлтиғидаги бир жуфт китобни кўтаролмай кўчага тушириб келган қизнинг бундайин қувватга киришидан ҳайрон қолиш мумкинмасми эди?! Кўярда-кўймай, «Сиз аёлларминан чиқаверинг она» деб зўрлашига, «Журъатни ола кетинг» деганларига гумонсираса асоси бор эди-ку?.. «Ғафлат босде-е! Ғафлатда қолде-ем!» деб сочларини юлди, бошини ерларга уриб бўзлади Чаман момо... ухх, ғафлат!.. Кампирни ғафлат босмаса, Гулишжон акасини эслади-я!.. «Акамга айтсак бўларкан...» – сўнгги армоними, эди, бу Гулишжоннинг!..

Йўқ, Чаман момо ғафлатда қоладиган аҳволда эмасди, унинг фикри хаёли қизида эди, бинобарин, тўйхонада, аёллар қаторида бўлса-да, тиканга ўтиргандай беҳаловат эди. Қизи ҳаяллайверди, момо қизлар даврасидан кўз узмай улар орасидан Зухра билан Орзини излади – улар-

ни топмагач, «Ҳали чиқишмабди-да» деб кўнгли пича тинчланди – хотинлар гурунгига чалғиди. Орадан сал фурсат ўтмай момо яна тоқатсизланди, тоқатсизлангани сайин боши қичишадиган одат пайдо бўлган – қўли бошидан тушмай қолар, «Нима бало, кўтир бўллимми?» деб ёқасига туфлар – бошини деворга ё аксари ерга босиб ётгандагина қичишиш андек босилгандай бўларди... лекин тўйхонада бошни на қашишнинг, на девор ё тупроққа босиб тин олишнинг иложи бор, шу боис кампир бошини асабий силкиб-силкиб қўйди-да, қизлар томон ҳали гавжумлашмаганини кўрса-да, хавотирга чидолмай «дик» этиб турди – шундоққина кўчага чиқиб уч ҳовли наридаги уйига ғизиллаб бориб келишни мўлжаллади ҳам. Шунда тўйхона этагидаги оғилхона олдида бузоқчасини эргаштирган сигирни кўриб, «Пода энди қайтибди-да», деб тагин жойига ўтирди. Аслида бу, сигир билан бузоқча қиёфасидаги шайтон эди – шу шайтон кампирни чалғитди... Чалғитмаса ё у алданмаса, «Гулиш Олабошни соғаяпти», деб қайтиб жойига ўтирармиди!..

Ўй-хаёли минг ёқда, ўзи тўйхонада – кўнгли уйидан бери келмаётган Чаман момо ҳеч нарса тотинмади, бир муддат бола-бақрага кўшилиб югуришаётган Журъатни ўтирган жойидан излай кетди. Топди. «Гулгун аксига тунги исменда, – кўнглидан кечди момонинг. – Бир хисобда яхши бўлли, барибир зиёфатга чиқмасди у...»

Кўнгли тинчимаётган момо икки-уч қайта неварасини чақирди, Журъат «ҳа» деб қаради-ю, қулоғига гап олмади. «Бола бўлгач, ўйнайди-да, момо, олинг, дастахонга қаранг», деб қўйишмади хотинлар. Уларнинг таклифи момонинг қулоғига кирмади. Шу пайт ёнидаги аёл нимадир деб кампирни туртди. Чаман момо чўчиб тушди.

– Қаёққа қарай?! – деди сергак тортиб. Қўшниси кулди.

– Дастурхонга-да! – деди жилмайиб.

Момо биқинини биқинига жипслаштириб ўтирган қўшнисининг илтифотига жавоб қилиб улгурмай Олабошнинг мўрашини эшитди. «Соғаяпти», деди ичида. Яна пича фурсат ўтди – Олабош икки бўлиб қалтақалта мўради. «Тагин бузоқни қўшди» кўнглидан кеч-

ди момонинг. «Ҳадемай чиқади, дугоналари кутиб қолишгандир...» Олабош устма-уст чўзиб мўради. Чаман момонинг ранги кум ўчди-ю, ўрнидан туриб кетди. Ён-веридагиларга ҳеч сўз демай, бошини ҳам қилганича дарвоза томон юрди. Олабош... мўрамади – ўкиргандай бўлди назарида. «Бирортаси калтакляптими?» деб юборди момо. У йўлакка етган жойида мезбон аёл, «Ҳай, Чаман момо, бу нимаси? Қаёққа туряпсиз, тўй бошланмай?» деганча унинг йўлини тўсди.

– М-мен, ҳозир, айланай... Ҳо-озир қайтаман. Гулишни айтай...

Олабош қишлоқни бошига кўтаргудай бўкирди – кампир яқин ўн йилдан буён уйида боқилаётган говмишнинг бундай наъра тортишини эшитмаган эди. «Оғилхонага киролмаяпти, чоғи!» деди у. Дарвозадан чиқди-ю, уйи томон югурди. «Кун қоронғилашибди-ю!.. Қоронғи тушибди... Зухра қани?.. Орзи!.. Тушмагурларэй!.. Ҳой...» Чаман момо дарвозасига етиб келгунича икки дафъа мункиб кетди, юраги ҳаприкиб ўзидан-ўзи кўзидан ёш думалайверди – зумда юзини босган ажин ариқчалари ёшга тўлди – «Гулиш!» деб овоз берди дарвозага етмай, «Ҳай, Гули-иш!» деди дарвоза остонасидан ҳатлаб. Ҳатладию, оғилхонанинг ланг очиқ эшигидан ичкарига калласини суқиб турган Олабошни кўрди.

– Гулиш, деяпман!..

Чаман момо равон зинасига оёқ қўйган эди ҳамки, Олабош хуркиб орқага отилди – азбаройи сапчиб ирғиганидан туёқлари дўпирлаб, тупроқни ўйнатиб юборди. Чаман момо такка тўхтади, говмиш томон ўгирилди. Кулоқларини ғаданг, думини хода қилиб олган Олабош шаталоқ отиб момо томон бостириб келди. Кампирнинг эҳсонаси чиқди. Молнинг авзойини кўриб, «Қутурганми?!» деган хаёл кўнглидан кечдию, сигир момонинг шубҳасини тарқатиб ҳовлини бошига кўтариб наъра тортди. Момонинг юраги уришдан тўхтаб қолаёзди.

– Гулиш!.. Вой, ўлмасам!.. Ҳой, Гули-иш!..

Кампир йўлак томон югурган эди, бир пой кавуши йўлда тушиб қолди. Йўлакда ясан-тусан кийинган Орзи кўринди.

– Гулиш каерда?! – сўради оғзи куришиб момо.

– Кўчада кутаяпмиз, ҳали чикмади, – деди дарвозада кўринган Зухра.

– Вой, шўрим!..

Чаман момо ёқасини чангаллаб, қалт-қалт титраб говмишга қаради – Олабош ҳовлининг нариги чеккасига бориб қолган, қаттиқ хуррканидан деворга сапчигудай қочарга жой излаётган эди.

Кампирнинг кекса ақли шундагина ишлади: у ўзига хайрон бўлиб қараб қолган қизларга лом-мим демай оғилхона томон югурди, етиб борди, эшикдан ичкарига бош сукди-ю, унинг, «Вой, до-од!» деган фарёди ҳовлини ларзага солди...

Гулшоднинг жасади махсус текширувга олиб кетилганда йиғлайвериб дийдаси куриган Гулгун терговчига кўргазма бераётган эди. У воқеани оқизмай-томизмай хикоя қилди.

– Неча кун бўлли? – такрор сўради Терговчи.

– Ўн кун!

– Ўн кун... «Аттанг!» деган маънода бош тебратди Терговчи.

Гулгун бу бош чайқашнинг маъносини тушунмади, тушунса-да, уни нозик илғайдиган ахволда эмасди.

– Зўрлаш аломатларини аниқлаш кийин-да, – деди ёзувдан бош кўтармай Терговчи.

– Гувоҳлар бор-ку!.. Ўзи, отаси тан олган. Қонинг кегур Адҳам муаллим ваъда қилган. Биз уйдан чикмай кутдик... Ўн кун кутдик!.. Қаматмай кўймаймиз!..

Ашур жазога тортиладими-йўқми – Гулгун тугул, Терговчи ҳам аниқ билмасди. Шундай бўлса-да, дастлабки кўрсатмаларга биноан Ашурни камоққа олди. Сўроққа киришди.

Гулгун уйига «Ашур қамалди!» деган хабар билан қайтди. Чаман момонинг хонадонигагилар энди Ашурни каматиш нияти билан яшаётган, у қамалсагина Гулшоднинг доғига бир оз чидаш мумкиндай эди гўё.

Фақат тақдир калавасидаги ипни чигаллаштириш навбати Ашурга етган, энди унинг саволларга қайта-

раётган ҳар жавоби яна бир бегуноҳнинг бошига етаётганидан ҳеч бир банданинг хабари йўқ эди.

– Аммамникида эдим. Мелисахонага ўзим келлим, – деди у безрайиб.

– Отанг қамалганини эшитиб келлингми?

– Отамда гуноҳ йўқ. Уни чикоринглар.

– Отангда бўлмаса, сенда-да, гуноҳ!

Ашурнинг нафаси ичига тушиб кетди.

– Мендаям гуноҳ йўқ... – базўр пичирлади у бир оздан сўнг.

– У ҳолда Гулшод нега ўзини осди?

– Мен қайдан билай? Мен беҳабар, қўшни кишлокқа кетган...

– Ўша ёкка кетишдан бурун Гулшодни кўрганмидинг?

– Кўргандим, – оғзидан чиқиб кетди Ашурнинг.

Башарти у шу иқрорини чуқурлаштирганида ҳам кўкдан куюқ кўлага солиб келаётган галдаги жаҳолат ва қотилликнинг олди олинган бўлар, бу икки оила боши узра қиличини яланғочлаган шум тақдирга ҳам худо инсоф бериб, қисмат дафтарига бўлак афғонларни битмас эдим... ў-ў, ҳийлакор шайтоннинг ақлини лол қолдирадиган гуноҳларимизни худога ағдариш ё бўлмаса қилғиликни қилиб қўйиб «Худонинг иродаси» дея ўзимизга тасалли бериш... алдаш нақадар осон, нақадар қонимизга сингиб кетган...

Афсуски, Ашур ҳам шу тоифадагилардан. У Терговчининг:

– Кейин-чи? – деган сўроғига:

– Кейин, ҳеч нарса... – деб жавоб қилди.

– Қизни қаерда кўргандинг? – сўроқда давом этди Терговчи.

– Кўлдинг ёқасида.

– Сўйлашдингми?

– «Қаёққа бораяпсан, Гулиш» дедим.

– Нима жавоб қилли?

– «Помидор теришга», деди.

– Сен-чи?

– Мен... индамай ўтиб кетдим...

Терговчи Ашурнинг бетига тарсаки тортиб юборди.

– Сиз ноҳақсиз, – деди терговчилар каттаси Зобитов. – Сўроқ берувчига қўл теккизиш одатингизни мен қайтиб эшитмай. Бундан ташқари, Адҳам муаллимнинг ўғлини жавобгар қилолмаймиз.

– Тан олай деб турибди, ахир! – қизишди Терговчи. Зобитов гапни кесди:

– Қонун олдида сиз ноҳақсиз! Аввало ургансиз, қолаверса, ўн кунгача жабрланувчининг ўзи ёки унинг яқинлари шикоят қилиб келмадими, бас, бу – қонунда, «ўзаро розилик билан қилинган яқинлик» деб баҳоланади. Тушунаёпсизми, сиз билан биз қонунни ўзгартира олмаймиз! Ҳақ бўлган тақдиримизда ҳам!..

– Ашурнинг ўзи бўйнига...

– Қатъий назар!.. Қолаверса, етти кундан кечикса экспертиза аниқлолмайди.

Терговчининг тарвузи қўлтиғидан тушди. Айни хуноби ошиб турганининг устига Чаман момо билан Гулгун кириб келишди. Терговчи гапни чўзмади.

– Қонун бўйича йигит гуноҳсиз экан, – деди у ўзининг чорасизлигини яширмай, бўшашиб.

Чаман момо ўтирган курсисидан «шилк» этиб оёқ остига қулади. Гулгун шошиб қолди – дам онасига, дам Терговчига анграйиб айтар гапини ҳам айтолмади.

– Қамайсиз!.. Қамамасангиз жавоб берасиз! – деб овозига зўр берди, холос.

Кейинги сафар Гулгун ўғли билан келди. Терговчидан садо чиқмади. Гулгун йиғлади-сиктади. Унга Журъат қўшилди.

– Бу ерда аза очманг, синглим! – деди Зобитов унга кўрслик қилиб. – Қайтиб болангизни етаклаб келманг бу ерга!

– Барибир қаматамиз! – деб туриб олди Гулгун. – Қилғиликни қилиб гердайиб юрибди кишлоқда. Гулдай синглим ўлиб кетавурадими?..

Гулгун кўз ёшлари билан иш битмаслигини энди-энди англай бошлаган эди. Одатига кўра, ўзгалар хузурида кўз ёш тўкишни бас қилди. Терговхонага неча

бор қатнамасин онасини эргаштирмади. «Уйда ўтиринг, она, борсангиз йиғидан бошқага ярамайсиз» деди.

Ўзи қишлоқ шўросига борди. Бетини сидириб Адҳам муаллимни, унинг ўғлини чақиртиришларини, уларнинг айбини бўйнига қўйишда ёрдамлашишларини сўради. Оқсоқоллардан бири мўйлабини тутамлаб бошини солинтирганича, «Аттанг, аттанг» лаб ўтирди. Шўро раиси Гулгуннинг жонига малҳам қўйгандек бўлди:

– Жанжални шундоқ қолдирмаймиз, қизим, – деди у Гулгунга қарамай. – Чақирамиз. Манави ерда туриб жавоб беради ота-бола ҳали.

Кунлар ўтаверди, Гулгун жамоа хўжалиги идорасидан нажот истади. Дардини айтишга оғиз очар-очмас хўжалик раиси тушунди.

– Э-э, ҳалиги қизнинг опасимисан?.. Оҳ, бояқиш-а!.. Воҳ, бояқиш-а! Отанг қайси йили қазо қилган? – сўради у, худди берадиган ёрдами шу савол жавобига дахлдордек Гулгунга кўзини қадаб. Гулгун айтди. Раис стол чеккасидан туршак ивитилган пиёладаги қизғимтир яхна чойга ўйчан термилганича кўлидан келган «чорасини кўрди»:

– Адҳам муаллим маошни мактабдан олади, қизим. Унинг масаласи ўша мактабда кўрилади. Боргин, директирга учрагин, талаб кигин. А, бу, қилмишини исботлаб, жазосини бериш керак, ундай беномусларни!..

Гулгун эшикка чиқаётганида раис яна бир маслаҳатини айтди:

– Уйларингда эркак киши йўқми? – сўради у туршак ивитилган чойга қўл чўзаётиб.

– Бор, – совуққина жавоб берди Гулгун.

– Бунақанги ишга эркак киши аралашгани маъкул. Биронта эркак топилмаса иш битмайди, қизим.

Гулгун раиснинг йўриғига юрди. У мактабга Ёқуб билан бирга борди. Укаси «миқ» этмай, муштини тугиб ерга тикилиб тураверди. Ҳамма гапни Гулгун айтди. Унинг ҳасратини эшитган директор опа йиғлаб юборди, йиғлай туриб икки-уч дафъа Гулшоднинг исмини тилга олди. Гулгун ҳам дийдиёга қўшилаётганида Ёқуб чидамади.

– Бу ерга йиғлагани келдикми?! – деди зарда қилиб.

Сўнг директор опа-укани узоқ юпантирди. Пировардида тасаллига якун ясади:

– Адҳам ака касал, кўрпа-тўшак қилиб ётибди. Тузалиб чиқса, масалани педсоветга кўямиз, Гули...

– Ўша тўшакдан турмай жони узилсин-а! – деб қарғанди Гулгун. – Эркак зотининг уйига ўт кетсин-а!.. «Эркак топилмаса иш битмайди» деди-я, Раис – тўғри айтди – Қуйикишлоқнинг куни ҳезалакларга қолгани шу-да!.. Эркак йўқ уйда аёллар эркакка айланади! Гулдек аёллар чаёнга айланади!.. Ху-у, тўшакда ётмай лаҳадга тикилгур-а!..

Ёкуб опасининг сўккандан баттар қарғашларига эти етти қават пўст ташласа-да, индамади – аламини ичига ютди. Ниҳоят, опасининг оғзи «айнийвергач» тилга кирди:

– Аммамнинг ўғлиминан келишдик, биргалашиб Тошкан борамиз, – деди у минғирлаб.

Гулгун Гулшод ўзини осган куни кўчани бошига кўтариб фарёд чекиб келган аммасини эслади. Ким билсин, аммаси уч кунгача, «Акамнинг арвоҳи чиркираде-е!» деявериб юракларни баттар эзган бўлса, сўнг, айниқса, «Иснодга ботиб юргандан одамнинг ўлгани яхши» деган бўлса, Ёкуб ё Гулгунни қирғинбаротга ундаш ниятида айтмагандир?.. Қай ниятда айтгани Худога аён, лекин бу гаплар Ёкубдан кўра Гулгунга бунчалик оғир ботишини ким хаёлига келтирибди!

Ҳеч ким хаёлига келтирмаганининг оқибати, мана! Мана, отанинг чиркираган руҳи-ю, исноддан кўра ўлимнинг афзаллиги!..

Хуллас, Гулгуннинг жонида жон қолмади – неча кунки, у полапонини мушук олиб қочган она чумчукдек ўзини кўярга, бошини уарга жой топмади!

Терговхонага бешинчи ё олтинчи боришида унинг аҳволига ачинган Терговчи сўроқ тафсилотини айтиб берди.

– Нима, қизга отанг ёпишдимми? – сўраган эди у ўқрайиб.

– Йўқ, – деганди Ашур.

– Сенми?! – ўдағайлаганди Терговчи.

– Йўк... – деган Ашур гарданини қашиб. Терговчи яна кўлини югуртиришдан эҳтиётланиб, ўзини йигитдан нари олган.

– Унда мен ёпишган эканман-да, қизга. Шундай-ми?! – деб бақирган.

Ашур бурнини тортиб тураверган.

– Дуруст киз эдими? – бирдан мулойимлашган Терговчи.

– Ҳм...

– Дуруст бўлса уйланиб кўя қомабсан-да.

Ашур гўё кадрдон акасининг насихатини тинглаётгандай кўнгли сушт кетган. «Билмасам» деган-да, елка қисган.

– Эшитдим, онанг розилик бермабди, – деб ёлғонлаган Терговчи. – «Номуси кўчада бузилган қизни ўғлимга обермайман», деб туриб обди-ю!.. Онангни отанг кўндирсин эди, ўзинг кўндиргин эди.

Ашур қайсарликни бас қилган, Терговчининг тузоғига илинаёзган эди. Терговчи сўрокни пухталайверган:

– Ўзинг дуруст йигит кўринасан... Чамамда, қизнинг сенда кўнгли бўлган... Кўнгли бўлмаса дод-вой кўтарарди. Жилла курса, афт-башарангни юмдалар эди... Кўлини боғлаб қўймагансан... Бошқа биров елкасидан ерга босиб, сенга кўмаклашган бўлмаса... Шундай эмасми, Ашур?..

Ашур Терговчининг асл муддаосига тушунолмайд қолди. Қандай жавоб қайтаришни билмай боши қотди.

– Тўғрими, Ашурбой? – саволини секин такрорлади Терговчи.

«Укам Акбар сочидан тортиб йиқитди», деб юборай деди Ашур – тилини базўр тийди.

Аслида ҳам шундай бўлди – Ашур қизга талпинавергач, қиз унинг кўкрагидан итариб юборди – итариб юборди-ю, ўзининг оёғи тойиб кетди – оғзига сув кирди – сапчиб қад ростлади-ю, «Оёғим... Тўр» деганча яна йиқилди... Ашур қизнинг нафаси тикилаёзгани билан иши бўлмади – у очофатларча қизни даст кўтариб қирғоққа тақади – тақаган жойида ўзи тойди, лекин йиқилмади – Гулшодни кўлидан тушириб юборди – ўша

лахзада киз чунонам оғирлашиб кетдики!.. Ашур қўрқиб кетди...

Бу – тасодифнинг сўнгги инояти эди. Борди-ю, Гулшод яна бир неча сония хушидан кетиб ётганида Ашурни телба қилиб қўйган хирс ғойиб бўлар – ўтакаси ёрилган йигит хушини йиғар, ҳатто кизга ёрдам берар, нари борса, уни ташлаб жуфтакни ростлар эди.

Гулшод эса номуснинг зўридан дарҳол, сира ҳаялламай хушига келди! Хушига келди-ю, яна типирчилади – халос бўлиш ниятида типирчиллагани, йигитнинг юз-кўзи демай шапалоқ тортгани сайин бир-бировига ихтиёр-беихтиёр қапишган бул жуфт тана қирғоққа чиқиб қолган, гап нимада эканини англаб-англамаган Акбар қўркув аралаш акасига тинимсиз чанг солаётган кизнинг сочидан тортиб, уни ерга босаётган эди...

– Сиз билан мен билмаган қонунни Ашурнинг отаси билар экан, – деди Зобитов Терговчига. – Гувоҳларнинг иккови жабрланувчига тегишли одамлар. Ҳатто, жиноятчи қилмишини бўйнига олган тақдирда ҳам қўшимча далил йўқ, далил!

– Ҳамма бало – қизигида шикоят қилинмаганида.

– Ҳа-а, яшанг! Энди ўзингизга келдингиз.

Гулгун буну тушуниши жуда-жуда мушкул эди. Башарти қонуннинг бундай қочирикларига унинг ақли етганида, дам яраси янгилашиб, дам савдоисифат ҳаёлпаршон бўлиб ўтирадиган, дам-бадам зина пойида бошини яланг ерга босиб ётадиган одат чиқарган онасини юпантириш чораларини топганида, қани эди, шундай оғир кунларда эри билан ярашиш эпини қилганида, лоақал, терговхонага танда қўйишдан нажот йўқлигини, Ашурни Зобитов эмас – ўзлари, қолаверса, қонун озодликда қолдирганини тушуниб етганида эди... надоматлар бўлсинким, буларнинг ҳеч бирини англаш Гулгунга насиб этмади. Аксинча, у икки гапнинг бирида онасига:

– Сизни қон йиғлатганни жазосиз қўймаман! – деб терговхонага қатнайверди.

Навбатдаги боришида ҳам тўғри Зобитовнинг хонасига кирди. Бу сафар терговчилар каттасининг шохлаш-

га шайланган буқадек кўзлари қонли эди. У Гулгунни кўрди-ю, жазаваси кўзиди.

– Қилғилиқни ўн кун яшириб, иш расво бўлганда қама-қамага тушасанларми? Бўлди-да, энди!.. Ўлганнинг жони кетди!.. Ўлган ўлди, тинч яшаларинг-да, бу ёғига!..

Бундайин ғазабни, бундайин ҳақоратни кутмаган Гулгун ақлдан озиб қолаёзди. Унинг қулоғи том битди. Назарида кўзлари кинидан ситилиб тушди – дунё гўристонга айланди. Зобитовга нимадир демоқчи, ҳатто кўлига илинган нарсани унинг башарасига отмоқчи эди, Терговчи билагидан олиб, уни ташқарига етаклади.

– Баландқишлоқда бир келин қайнонасини ёқиб юборибди – ҳозир хабар келди, – деди Терговчи ётиғи билан тушунтиришга уриниб. – Ўша ёққа жўнамоқчи бўлиб тургандик...

Гулгун бу гапларни эшитмади.

– Ўлганнинг жони кетдими! – бақирди у ортига ўгирилиб, гезариб. Терговчининг кўлидан юлқиниб ичкарига ташланди.

– Чик! – ўшқирди Зобитов. – Ўзингни ос, бошқани ёқ – ҳе, хотин зотига!..

– Ўлганнинг жони кетдими!.. Ўлган ўлганими?! Қилғилиқни биз қилликми?! Хотин зоти-а?!

Гулгун уйига ета-етгунича шундай деб келди: ичида айтди, овоз чиқариб, ҳатто бақириб, бўғилиб, хўнграб такрорлади, такрорлайверди. Шу вазоҳатда уйга етди. Кўзига Ёқуб учраса – Гулгуннинг назарида эркак бошига қасос ўтида ёнмаётган – аслида остона ҳатлаб кўчага чиқолмай боши тош қотган! – укасининг ёқасидан олмоқчи эди – аксига у кўринмади, Журъат ҳовлида – ўзи билан овора. «Ўлган ўлли!» деди ичида Гулгун. Шундай деб зинадан кўтарилди. Равондан ўтиб ичкарига кирди. «Ўлганнинг жони кетдими!» такрорлади худди ёдидан кўтарилиб қоладигандай. Гулшоднинг девордаги сурати-га қаради – «Ўлган ўлли!» деди, «Ўлмаган ҳам ўлади!» деди синглисига, уни юпатаётгандек, изига қайтди, равондан ҳовлига тушаётиб, онасининг инграшини эшитди – Чаман момо кўксини оғилхона остонасига босиб, бошини ерга бериб айтиб-айтиб йиғлаётган эди.

– Она! – чақирди Гулгун остонада турган жойидан.

Онаси бошини кўтармади.

– Она! – деди у бўғилиб.

Онаси ўгирилиб қарамади.

Гулгуннинг кўли қалтиради, мушаклари тортишди. У оғилхона томон жадал юрди. Бора туриб ер тандир ёнида такқа тўхтади. Тўхтади-ю, кўзининг ичига чўғ солингандай ва чўғ лангиллаб ўт олгандай олам ёришиб кетди. Гулгун заррача иккиланмай тандир тоқчасидаги занглаган пичоқнинг дастасидан чангаллади.

– Ўлганнинг эмас, ўлмаганнинг жони кетади... – деди у ғазаб билан пишқириб. Чаман момо шундагина бошини кўтарди, кизига қаради, қаради-ю, кейинги кунларда кўзи хира тортганидан Гулгуннинг кўлидаги пичоқни кўрмади. Дарвозага етган жойида Гулгун энди баралла пишқирди: – Ўлмаганлар ҳам ўлади!..

– Ўлади!.. Ўлади!.. Ўлмаган ўлади!.. – Гулгун айтаверди-айтаверди – кетаверди. Пичоқни кўлидан қўймади, уни яширмади ҳам – кетаверди. Кўшни кўчага ўтганида тилига илашган сўзларни унутди чоғи, тишлари орасидан тупук сачратиб қарғанди: – Яшшамагур!.. Яшшамагурлар!.. Итнинг кунини соламан!.. Зобитов!.. Ит!..

Йўлда ҳеч кимса учрамади.

Ўша топда қаерда эди одамлар? Нега шунча хонадондан бирорта инсон кўчага чикмади? Қуйкишлоқда одам қуриганмиди?! «Гулгун, тўхта! Ҳой, киз! Ҳой, синглим! Гулгунжон, ҳушингни йиғ!» деб йўлини тўсайдиган – тақдирнинг телба кўчасига жаҳолат отини миниб кираётган жувоннинг кўлидан тутадиган бирорта эркак зоти, бирор иймонли нажоткор топилмади!

Гулгунни бу сўнгги йўлдан қайтариш умидида унинг изидан яна ва яна ўтаверинг – яна тафтишлар қилаверинг, ана шунда ёш жувоннинг кўлидаги занглаган пичоқни олиш чоралари – имкониятлари оёғингиз остидан чиқаверади-чиқаверади – кимдир унинг кўчадан бақириб-қарғаниб ўтганини эшитган, кимдир, ҳатто пичоқни ҳаволатиб кетаётганини ўз кўзи билан кўрган, яна кимдир... бас, қотилликка тўсиқ бўлолмаган бундайин армонларни санаш етар, уларни яна тафтиш этиш-

дан мурод нима, сўқирлигимизни, жоҳиллигимизни янгитдан аёнлаштиришими!.. Пичоқ кўтариб бораётган Гулгунимиз жувон эмас, кўзи кўр ажал экани, кўз ўнгимизда аёл чаёнга – ажалга айланганига янгитдан амин бўлармидик!..

Хаҳ, амалсизлигимиз курсин-а! Лоақал у Адҳам муаллимнинг ичкаридан занжирланган эшигини тақиллатаётганида бирон ҳамдарад овоз «Гулгун» деб чақирса кифоя эди-я! Бирорта кўни-кўшни кўчага отилиб чиқса олам гулистон эди-я!.. Йўқ, ҳеч нарса ўнг келмади – каттадан-кичигигача сабабу сабабчалар аксига олаверди...

– Ашур! – деб бақирди Гулгун кўчани бошига кўтариб. – Ашур!.. Оч, эшикни, ит!

Гулгун пичоқнинг дастаси билан эшикни қоқди, тепди, кўзлари қонга тўлиб қарғанди, сўкинди ҳам. Ичкарида занжир шараклаб зулфиндан тушди. Эшик ланг очилиб кетди. Гулгун йўлакка отилиб кирди.

– Итнинг кунига тушадиган қани?! – деб бақирди у ҳовлининг ўртасига бориб. – Зобитов! Ўлган ўлмади, Зобитов!.. Ўлмаганлар ўлади!..

Ўша дамда тақдир Гулгун исмли жувонни жувонмарг қилмоқ учун Адҳам муаллимнинг оила аъзоларинигина эмас, бутун Қўйиқишлоқ аҳлини қайларгадир жўнатиб юборгандай эди. Шу боис ҳовли саҳнида ҳеч зоғ кўринмади. Гулгун ҳушини йиғай деди. Сўнгги талвасада деразалар оша уйларга, узун равонга телбавори кўз югуртирди. Ҳеч ким, ҳеч ким, ҳеч... Яна бир нафас одам кўринмаганида у кўчага чиқиб кетар ё бўлмаса ҳеч ким йўқлигига иқроп бўлгач, айвон остонасига ўтириб хўнграб юборар, йиғласа бирдан қаҳри юмшаган бўлур эди. Афсуски, тасодиф сўнгги дафъа яна хиёнат қилди: Гулгун йўлак ёнидаги пастак уй ромининг ёнида кимдир биқиниб турганини кўрди.

– Ашур! – деб ўқирди у ғазабидан бўғилиб. – Чиқ, итдан тарқаган! Чиқ! Отанг қани, ит эмган!.. Чиқ, ҳайвон!..

Ашур чиқмади. Гулгун югуриб келиб деразани тепди – ойна жаранглаб синди. Гулгун дераза ҳатлаб уй

ичкарисига отилди. Отилиб кирди-ю, эшик шарақлаб очилиб, Ашур ҳовлига қочди. Гулгуннинг оёқлари узун – қадамлари катта эди! У икки ҳатлашда Ашурни йўлакда қувиб етди. Деворга қисди.

– Мана! – деди у пичоқ тутган қўлини қулочкаш-
лаб. – Мана, Зобитов! Ўлмаганлар ўлади, Зобитов!..
Мана, хотин зоти! Мана!.. Қон!.. Қон-н!..

Гулгун бирон дақиқа тўхтамади, деворга чалпақдай суялиб қолган Ашурнинг афти, ҳиқилдоғи, кўкси, қорни-
бикини демай дуч келган ерига пичоқ суқаверди.

Ашур қаттиқ ингради, додлади, сўнг «Она...» дедию,
уни ўчди, Гулгун тўхтамади, ўзини сира тўхтатолмади.

– Зобитов, қон!.. Ашур ўлли!.. Ашурнинг жони кет-
ди, Гулиш!.. – нафаси тикилиб ҳарсиллади Гулгун.
Кўзини чирт юмиб, яна қулочкашлади, пичоқнинг учи
сомон сувоқли деворга санчилди-ю, қўли пичоқнинг
занглаган дами бўйлаб сирғалиб кетди. Гулгун, «Оҳх!»
деганча кўзини очди, очди-ю, эти суягигача очилиб ик-
кига ажраб кетган кафтидан шариллаб қон отилаётгани-
ни кўрди – Қуёшнинг бети куйди – Осмон қоронғила-
шиб йўлакни, йўлакка қўшиб Гулгун ва Ашурни ютиб
юборгудай даҳшатли зимистонга айланди – Гулгун
кўзини очди – деворга, кўйлақларига сачраган ва тиним-
сиз сачраётган қонга қаради. Бирдан ҳозиргина қўлга
туширган, деворга қисиб олиб йиртқич алаמידан чиқ-
қунга қадар пичоқ урган одамни эслади. «Қочди» деган
ўйда аламидан:

– Ашур! – деб бўқирди. Бўқирди-ю, ҳовли томонга
ўтирилаётиб оёғининг остида букчайиб ётган жасадга
қоқилди, унга қаради-ю, ўзининг, «Мм-мм-а-аа!» де-
ган ўқиригидан эси-хуши чирпирак бўлиб айланди –
оёғи остида қора қонга беланиб, таниб бўлмас қиёфада
чалқанча ётган Акбарни базўр таниди...

1991 йил.